

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERREGARDSGARTNER
CHRISTIAN PEDERSEN

1919

HERREGAARDSGARTNER
CHRISTIAN PEDERSEN

EN OVERSIGT OVER HANS ARBEJDER
SÆRLIGT PAA DET HISTORISK-BOTANISKE OMRAADE

AF

FRITS HEIDE

M. P. MADSENS BOGHANDEL
KØBENHAVN RECHTWIG & TRYDE ANNO MCMXIX
HOVEDKOMMISSIONÆR FOR NORGE
MITTAG & CO. KRISTIANIA

*Udgivelsen er bekostet af
Handelsgartner J. Chr. Pedersen, Ringsted.*

Venstres Folkeblads Bogtrykkeri -- Sorø

Hensigten med nærværende Bog er, som nævnt i Forordet, at gavne og at tjene som et Minde.

Om Mindesmærker hed det i gamle Dage:

„ . . . de staar ej Vejen nær, naar ikke Søn dem rejste over Fader“.

Dersom dette Minde kommer „Vejen saa nær“, at nogen lægger Mærke til det, skyldes det Hr. Frits Heides Interesse for Gartner Chr. Pedersens literære Virksomhed, hvilket Sønnen mener at maatte meddele, samtidig med at han udtaler en Tak til Hr. Heide, fordi han har paataget sig dette Arbejde.

*J. CHR. PEDERSEN,
Ringsted.*

Chr. Tidemann

FORORD.

Da Chr. Pedersen døde, efterlod han sig en Mængde Pakker med løse Noter og Optegnelser, væsentlig til det danske Havebrugs Historie. Det blev overdraget mig at gennemse dette Materiale og bedømme, om der deriblandt muligt skulde findes Stof til planlagte, men endnu ikke offentliggjorte Arbejder.

Dette var imidlertid ikke Tilfældet; Chr. Pedersen havde praktisk talt udnyttet og offentliggjort hele sit indsamlede Materiale.

I sine sidste Aar havde han nedskrevet sine Livserindringer for sine Børn; dette Arbejde naaede han ikke helt at fuldende. En Udgivelse af dette Manuskript maatte dog opgives, væsentlig fordi en stor Del deraf er skrevet som ganske private Familiemeddelelser med Omtale af endnu levende Personer. Naar en Del Aar er henrundne, er det ikke udelukket, at denne Del af Chr. Pedersens Manuskript vil kunne tjene Historien med mange klart sete og sande Personbedømmelser; men til Offentliggørelse er det rette Tidspunkt for Øjeblikket næppe inde.

Den her meddelte korte biografiske Indledning er et flere Gange sigtet Uddrag af Chr. Pedersens egne Optegnelser.

Over sine offentliggjorte Arbejder efterlod Chr. Pedersen sig en skitsemæssig Notatsamling; den har været mig en Rettesnor; men hele Stoffet maatte nødvendigvis gennemgaas paa ny, fordi Chr. Pedersens egne Optegnelser dels overalt var utilstrækkelige til en egentlig Bibliografi, dels ofte ukorrekte, fordi de væsentlig er nedskrevne efter Hukommelsen. Ved denne Gennemgang har jeg haft Assistance af Hr. stud. theol. Svend Skov Jensen.

Blandt Chr. Pedersens Arbejder har jeg væsentlig ofret hans historisk-botaniske Arbejder min Opmærksomhed, ganske naturligt, fordi disse danner hans Livs Hovedværk; jeg har af hans Produktion udvalgt de Partier, som efter min Formening belyste hans Forfatterskab klarest, noget Hen-

syn har jeg ogsaa her taget til Stedet, hvor de paagældende Afhandlinger oprindelig er offentliggjort, idet hans to Bøger om Havebrugets Historie og Afhandlingerne i Helwegs Havebrugslexikon stedse vil kunne gøre Krav paa at blive regnede for uundværlige Kilder til denne Del af nordisk Kulturhistorie, hvorimod de mindre Afhandlinger lettere vil staa i Fare for at blive overset. Endelig har jeg hist og her tilføjet Henvisninger, Notitser og mindre Aktstykker, hvor saadanne slutter sig til og uddyber de paagældende Arbejder.

Bedømmelsen af hans „Bidrag til en Fremstilling af Danmarks Havebrug i Middelalderen (indtil 1500)“ er velvilligst overladt mig af den dygtigste og herhjemme vistnok den eneste virkelige Kender af nordisk Middelalderbotanik, Hr. cand. pharm. Poul Hauberg. For denne Hjælp bringer jeg her min bedste Tak.

Hvor ubetydeligt dette lille Skrift fra min Side end er, haaber jeg, at det dog vil gøre sin Nytte som Bindeled mellem Chr. Pedersen og de Forskere, der nu for Tiden arbejder paa historisk-botanisk Omraade. Mig har det været en Tilfredsstillelse at værne om en altid interesseret og myreflittig Mands Livsværk.

København, i November 1918.

FRITS HEIDE.

Christian Pedersen blev født d. 19. Januar 1848 i Nyborg; hans Forældre var Muremester Iver Pedersen og Hustru Jensigne Jørgensen. Otte Aar efter hans Fødsel døde Faderen. Drengen kom først i Byens Realskole og blev derefter i Konfirmationsalderen sat i Gartnerlære paa Glorup under Eltzholtz. Efter en femaarig Læretid her afgik han fra Glorup som Gartnermedhjælper, men søgte videre Uddannelse i Rosenborg Slotshave og Gartnerlæreanstalt under Tyge Rothe. To Aar efter kom Chr. Pedersen til Sorgenfri Slotshave som Undergartner; fra Rosenborg var han bleven udmærket anbefalet, hans Hu stod ellers til videre Uddannelse ved Landbohøjskolen, til hvilket han ogsaa opmuntredes af baade Rothe og Professor R. Petersen; men Forholdene tillod det ikke.

Paa Sorgenfri tog Chr. Pedersen imidlertid selv fat og læste paa egen Haand, hvad der fordredes paa Landbohøjskolen; i sin knapt tilmaalte Fritid afskrev han Joh. Langes Forelæsninger over Botanik, og naar Lejlighed gaves, gjorde han Studier i den forstbotaniske Have i Charlottenlund og i Landbohøjskolens Have. Resultatet blev, at han naaede at indstille sig til Prøven paa Landbohøjskolen sammen med Kammeraterne fra Rosenborg og fik sin Examen. „Det blev første og sidste Gang, at jeg var ved det grønne Bord“, sagde Chr. Pedersen; ingen af hans Slægt havde kendt hans Maal, og Moderen blev selvfølgelig glædelig overrasket ved at faa Nyheden pr. Telegram.

Chr. Pedersen var dog ikke færdig dermed. Den følgende Vinter tilbragte han sine Fritidsaftener i Lyngby Landbrugsskoles kemiske Laboratorium, som han havde faaet Lov til at benytte, mod at han betalte de Reagentier, han

brugte, og en af Skolens Lærere vejledede ham i Kemi; men da Dagene begyndte at længes, maatte Chr. Pedersen opgive Laboratoriet; dog holdt han ikke op med at lære Kemi af den Grund, nu anlagde han selv en lille Samling Apparater, som han arbejdede med hjemme.

Omtrent ved samme Tid begyndte han at beskæftige sig med Svampenes Naturhistorie. Den 1. April 1871 drog han fra Sorgenfri for at aftjene sin Værnepligt; i den forholdsvis rigelige Fritid, som Tjenesten levnede ham, studerede han Jordbunds- og Havebrugslære. Allerede under sit Ophold paa Sorgenfri var Chr. Pedersen bleven Medlem af Botanisk Forening. Efter at have aftjent sin Værnepligt kom han som Undergartner til Herregaarden Raunholt, derefter til Taarbæk, hvor han den 8. November 1874 indgik Ægteskab med Karen Marie Andersen, der gennem mange Aar var ham en trofast og omsorgsfuld Ægtefælle; i sine Optegnelser om sit Liv siger Chr. Pedersen smukt om sit Ægteskab, at han erkender Sandheden i den gamle Vismands Ord: „Den, der faar en Hustru, faar en god Gave.“

I 1873 havde Chr. Pedersen begyndt sin Virksomhed som Havebrugsskribent paa Foranledning af Docent Dybdahl, i hvis „Tidsskrift for Havevæsen“ hans første Artikler kom frem. Ved Nytaarstid 1880 tiltraadte han Stillingen som Herregaardsgartner ved Lerchenborg, hvor han forblev indtil d. 28. November 1909; sin Alderdom tilbragte Chr. Pedersen dels i Ringsted, dels i Ørsted ved Roskilde, hvor han døde den 7. Juni 1916. Han ligger begravet paa Ringsted Kirkegaard.

Det Omraade, paa hvilket Chr. Pedersen satte sig et Minde i Literaturen, er først og fornemmeligst den historiske Botanik og indenfor denne igen de dyrkede Planters og Havebrugets Historie. Skønt han langt fra var saaledes stillet, at han kunde søge en videnskabelig Uddannelse, til hvilken hans Evner utvivlsomt berettigede ham, eller senere hen udelukkende kunde arbejde med historisk-botanisk Forskning for Øje, naaede han dog et Maal, som er al Ære værd. Borte fra selve Kilderne benyttede han enhver Lejlighed til at samle Notitser; kun sjældent gaves der ham Tid til at gaa til Originalhaandskrifterne, og en systematisk

Gennemgang af disse, paa hvilken naturligvis rettelig en historisk Redegørelse for Havebrugets Udvikling bør grundes, var det ikke Chr. Pedersen beskaaret at iværksætte; nogen Hjælp i denne Henseende ydedes der ham dog af hans Søn, den desværre altfor tidligt afdøde Filolog, Magister Anders Pedersen; men den blev oftest af en noget sporadisk Art. Trods disse Indvendinger, der mere tager Sigte paa de ydre Omstændigheder end paa selve Chr. Pedersens Evner og umaadelige Flid, tør man uden Overdrivelse betegne hans Arbejde paa det historisk-botaniske Omraade som banebrydende herhjemme. De fleste af Chr. Pedersens Afhandlinger udkom i Gartnernes Fagblade, i hvilke hverken Botanikerne eller Kulturhistorikerne som Regel plejer at hente deres Oplysninger.

Skønt Chr. Pedersens Arbejder vandt Paaskønnelse, allerede mens han levede — eksempelvis maa nævnes, at Eug. Warming henledte Opmærksomheden paa dem i sin Bog „Danmarks Planteverden efter Istiden“, og at Hofjægermester, Lensgreve Lerche-Lerchenborg bekostede Udgivelsen af hans „Bidrag til en Fremstilling af Danmarks Havebrug i Middelalderen“ — fortjener de at benyttes end mere rigeligt, end sket er, i den historiske Botanik, som for øvrigt selv indtil dette Tidspunkt kun er blevet lidet dyrket herhjemme.

BIBLIOGRAFI.

Forkortelser: T. f. H. = Tidsskrift for Havevæsen, red. af J. A. Dybdahl. — Da. Fr. = Den danske Frugthave. — Hort. = Meddelelser fra Gartnerforeningen „Hortulania“s Møder. — Ldbrtid. = Landbrugstidende, red. af Erhard Frederiksen. — Nat. = Nationaltidende. — D. H. = Dansk Havetidende. — V. H. = Vort Havebrug. — G. T. = Gartner-Tidende. — Nyb. = Nyborg Avis. — Y. = Ydun. — H. = Haven. — Bot. T. = Botanisk Tidsskrift. — Kal. = Kalundborg Avis. — R. F. = Ringsted Folketidende. — Lex. = Illustreret Havebrugslexikon, red. af L. Helweg. — Aarb. Sorø = Aarbog for historisk Samfund for Sorø Amt. — Rosk. A. = Roskilde Avis.

1873.

1. „Hortulania“s Udstilling i Wien af danske Haveprodukter. (Meddeelt af Foreningens Bestyrelse). [Ikke signeret, men er i Chr. Pedersens Optegnelser anført som hans. Han var Foreningens Sekretær.] T. f. H. 8. Aarg. Kbh. Nr. 9. Side 137—139.

2. *Kjønnsforskjel hos Gynerium argenteum*. Ibid. Nr. 10. S. 159—160.

3. *Om spiselige Svampe*. Ibid. Nr. 13. S. 203—207.

4. *Hvid Astrakan*. Da. Fr. Svendb. 4. Aarg. 7.—10. Hefte. Afbildn. 91.

1874.

5. *Dumelow's Seedling*. Da. Fr. Svendb. 5. Aarg. 1.—12. Hefte. Afbildn. 107.

6. *Skarlagan Pearmain*. Ibid: Afbildn. 111.

1875.

7. *Den amerikanske Kartoffelbille*. Hort. 1. Aarg. 2. Hefte. Kbhv. S. 17.—19.
8. *Æbleskjoldlusen*. Ibid. S. 24—25.
9. *Hvilke Træer og Buske kunne anbefales til Plantning paa meget udsatte Steder?* Ibid. S. 26—29.
10. *Dyrkning af „spanske“ Løg*. Ibid. 3. Hefte. S. 38—40.
11. *Cladosporium dendriticum*. Ibid. S. 45—46.
12. *Om Frugttræernes Bortdøen*. Ibid. 5.—6. Hefte. S. 70—72.
13. *Om Opbevaring af Vindruer*. Ibid. S. 73—74.
14. *Vellugten hos forskellige Roser*. Ibid. S. 74—77.
15. *Nogle Bemærkninger om Agave americana*. (Tildels efter „Gartenflora“). Ibid. S. 77—79.
16. *Eucalyptus globulus*. (Efter „The Garden“). Ibid. S. 79—80.
17. *Om Frostens Indvirkning paa Planterne*. (Efter „Pomologische Monatshefte“). Ibid. S. 81—87.

1876.

18. *Nogle Bemærkninger om Behandlingen af Gødning paa Varmebede*. T. f. H. 11. Aarg. Kbh. Nr. 12. S. 265—266.
19. *Udbytte af forskellige Afgrøder i Stokkerup Have i 1875—76*. Ibid. S. 266—267.
20. *Nogle Bemærkninger om Gartnernes Stilling i Østerrig*. Hort. 2. Aarg. 5. Hefte. Kbh. S. 8—12.

1877.

21. *Dyrkning af Salater til Efteraars- eller Vinterbrug*. T. f. H. 12. Aarg. S. 1—4.
22. *Danmarks spiselige Svampe, deres Dyrkning og Anvendelse*, efter W. Robinson og J. Arrhenius, af J. Liisberg. Anm. „af en Gartner“. Ibid. S. 36.—38.
23. *Vejledning i Havebrug for mindre Jordbrugere af C. Galschiøt, Gartner paa Ledreborg*. Anm. af samme. Ibid. S. 38—42.

24. *Araucaria imbricata*. Ibid. S. 71—73.
 25. *Maglemer-Stribæble*. Ibid. S. 179.
 26. *Stuegartneren* af J. A. Bentzien. Anm. („En Gartner“). Ibid. S. 207—208.
 27. *Om Vurdering af Frugttræer*. Ibid. S. 234—244.
 28. *Nogle Jagttagelser om Selvbefrugtningen hos Planterne*. (Efter Aarsberetningen for „Erzgebirgische Gartenbauverein i Chemnitz“). Hort. 3. Aarg. 6. Hefte. S. 9—11. [Ikke signeret].
 29. *Myrsiphyllum asparagoides*. Ibid. S. 11—12.

1878.

30. *A. W. Hempel*. (Af „En Gartner“). T. f. H. 13. Aarg. S. 41—43.
 31. *Kræftsygdommen hos Æbletræer*. (Efter „Mittheilungen über den Krebs der Apfelbäume“ af Rudolph Goethe). Ibid. Side 145—152.
 32. *Om Anvendelsen af Træfrugt*. Ibid. S. 225—236, 273—280.
 33. *Ringsygen hos Hyacinthen*. (Efter „Untersuchungen über der Ringelkrankheit der Hyazinthen“ af Dr. Paul Sorauer). Ibid. S. 302—304.

1879.

34. *Nogle mindre Meddelelser om Cryptomeria og Wellingtonia gigantea*. T. f. H. 14. Aarg. S. 18—20.
 35. *H. Jæger: Lehrbuch der Gartenkunst*. Anm. Ibid. S. 61—67.
 36. *Om Frugttørring*. Ldbrtid. S. 158—159 og 172—175.

1880.

37. *Kortfattet Anvisning til Plantning og Røgt af Frugttræer og til forskjellig Brug af Frugt*. Ved Chr. Pedersen, Gartner. Kjøbenhavn. I. Cohens Bogtrykkeri. 1880. 20 Sider. 8vo.
 38. *Havetidende*. [Ingen af Artiklerne er signerede]. Nat. $\frac{4}{2}$, $\frac{3}{3}$, $\frac{7}{4}$, $\frac{28}{4}$, $\frac{12}{5}$, $\frac{9}{6}$, $\frac{23}{6}$, $\frac{7}{7}$, $\frac{18}{8}$, $\frac{1}{9}$, $\frac{27}{10}$, $\frac{11}{11}$, $\frac{8}{12}$. (Alle i Morgenumrene).

1881.

Kortfattet Anvisning etc. Udgivet af Det kongelige danske Haveselskab. Kbh. 1881. 20 Sider.

1883.

39. *Om Træfrugtens Anvendelse.* D. H. S. 178—182.

1886.

40. *Et Par Bemærkninger om Udførselen af Havesager.* (Af „En Gartner“). D. H. S. 59—61.
Kort Anvisning etc. Kbh. 1886. 22 Sider.

1888.

41. *Hvorledes bør Træfrugten helst anvendes?* G. T. 4. Aarg. S. 29—31.

1889.

42. *Det danske Havebrug.* V. H. S. 155—156.

1892.

43. *Historiske og topografiske Efterretninger om Nyborg.* Nyb. $\frac{3}{2}$, $\frac{4}{2}$, $\frac{10}{5}$, $\frac{11}{5}$, $\frac{12}{5}$, $\frac{16}{5}$, $\frac{17}{5}$, $\frac{18}{5}$, $\frac{19}{5}$, $\frac{21}{5}$, $\frac{23}{5}$, $\frac{24}{5}$, $\frac{31}{5}$, $\frac{1}{6}$, $\frac{2}{6}$, $\frac{4}{6}$, $\frac{7}{6}$, $\frac{8}{6}$, $\frac{9}{6}$, $\frac{10}{6}$, $\frac{11}{6}$, $\frac{13}{6}$, $\frac{14}{6}$, $\frac{15}{6}$, $\frac{16}{6}$.

1893.

44. *Haandbog i dansk Pomologi* af H. C. Bredsted. Anm. G. T. 9. Aarg. S. 75—77.

45. *Beplantning af Jernbaneskraaninger.* Ibid. S. 135—136.

1894.

46. *Aspargesplanternes Haardførhed.* G. T. 10. Aarg. S. 51.

47. *Havebrugsudstillingen i Tivoli.* Frugt. Ibid. S. 257—265.

48. *Træfrugten paa Udstillingen i Tivoli.* Y. 1. Aarg. S. 183—188.

1895.

49 *Nye Bøger.* (L. Nielsen: Lærebog i Frugttrædyrkning og Planteskoledrift, med 40 Illustrationer. — M. Christensen: Lærebog i Køkkenavedyrkning). G. T. 11. Aarg. S. 131—132.

50. *Nogle Bemærkninger om de dyrkede Rubus-Arter.* Ibid. S. 227—228.

1896.

51. *Endnu et Par Bemærkninger om de dyrkede Rubus-Arter.* G. T. 12. Aarg. S. 15—16.

52. *Nogle Bemærkninger om Frugttrædyrkning.* Ibid. S. 56—58.

53. **Et Minde om den franske Havekunst.** Ibid. S. 173—177. (Efterskrift S. 177—179 af Edv. Glæsel).

Giver en Skildring af Lerchenborgs Have, saaledes som denne i 1740—50 blev anlagt i den franske Stil. En rekonstrueret Plan og Redegørelse for samme af Edv. Glæsel er tilføjet.

1897.

54. *Et Jubilæum.* G. T. 13. Aarg. S. 93—95.

55. *Japanesiske Blommer.* Efter Cornell university experiment station Bulletin 106. Ibid. S. 24—25.

1898.

56. *Havebrugsudstilling i Kalundborg.* G. T. 14. Aarg. S. 152—153.

1900.

57. *Frugtudstillingen i Tivoli den 28.—30. Oktober.* G. T. 16. Aarg. S. 239—40.

1901.

58. **Nogle Bemærkninger til O. Olafsen: Havebrug og Frugtavl i Norge i Middelalderen.** Christiania 1898. Bot. T. Bd. 23. S. XXXIV—XXXVII.

Da disse Bemærkninger er betegnende for Chr. Pedersens grundige og omhyggelige Arbejdsmaade, gengives de her *in toto*:

Forf. af ovennævnte Bog har til sin Fremstilling benyttet en Del af den ældre danske botaniske Literatur — ogsaa uden for Middelalderen — og har bl. a. givet, vistnok for første Gang, en Fortegnelse over de Planter, der omtales i Henrik Harpestrengs Danske Lægebog (udg. af Chr. Molbech, Kjøbh. 1826); men da der blandt de anførte Plantebestemmelser er flere, om hvilke det tør siges, at Forf. har taget Fejl, medens andre er mere eller mindre tvivlsomme, vilde det maaske ikke være uden Betydning at gøre disse Bestemmelser til Genstand for nogle Bemærkninger tillige med et Forsøg paa en Tydning af nogle af H's tvivlsomme Navne. Da disse imidlertid i flere Tilfælde er meget ubestemte, skal det indrømmes, at det undertiden kan være vanskeligt at træffe det rette. Til Eksempel herpaa kan anføres den Plante, som H. kalder „dudækorn“, og som skal være *Nigella sativa* L., medens man her i Landet tidligere ved dudækorn har forstaaet en ganske anden Plante, nemlig *Camelina sativa*¹⁾ L.

S. 38 skriver Forf.: „*Cariophilum*, Gørfærs naghæl . . . = *Dianthus Caryophyllus*, L.“ Hr. O. har her taget Fejl af Planten *Dianthus* og Kryddernelliker, som netop efter deres Form kaldes saaledes (naghæl: Søm).

S. 40. Under *Viola* skriver Forf.: „Henrik Smid omtaler flere Slags Fioler, gule, brune, røde, hvide“ [det samme gør ogsaa H. H.]. Det er en Fejltagelse at antage disse for Violer, idet der ganske sikkert menes Gyldenlak og Levkoj. 1551 ¹²/₅ skriver saaledes Dronning Dorothea til Birgitte Gjøe²⁾: „neglickenn, cipress, gule fioell och hues andre slagh godhe øurtther“. 1609 saaedes i Antvorskov Have³⁾ ¹/₂ Lod Fiol, og i Bircherods Dagbog⁴⁾ for 1703 skriver han for den 18. Oktober: „bar min Kiæreste mig dog op af vores Have nogle nyligen i Dag udsprungne Blomster; nemlig . . . gule Filitter“.

¹⁾ Universitetsjubilæets danske Samfunds Blandinger I. B. S. 176. --

²⁾ Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe II. S. 3. Nr. 127. —

³⁾ Danske Landboforhold under Enevælden i Tidsskr. f. Landøk. 1885. S. 597. — ⁴⁾ Uddrag af Biskop Jens Bircherods Dagbøger ved Chr. Molbech. S. 432. Se forøv. Kalkar: Ordbog til det ældste danske Sprog, Artiklen Fiolit.

S. 43. „Dracontea *Artemisia Dracunculus* L. (Estragon). Det er sidstnævnte Art, H. har for Øje“. Dette turde dog være tvivlsomt, og det vilde maaske være rigtigere at antage, at det virkelig er en *Arum (maculatum)*, der menes. H. taler her om at støde Roden, og hertil vilde Roden af *Arum* egne sig bedre, men i en noget senere Lægebog¹⁾ staar der: „tac frø aff thæn yrt, draguntea hetær, XXX korn.“ Her kan der ganske sikkert ikke være Tale om Estragon, da denne Plante ikke faar modent Frø hos os.

S. 43. „Othyr, Cicuta. Det er *Cicuta virosa* L.“ Der er dog vist større Sandsynlighed for, at H. med denne Plante mener *Conium maculatum* L. Forf. siger selv, at i Sverrig hedder endnu *C. maculatum* „Odört“ og i det Skrift²⁾, som H. har benyttet ved Udarbejdelsen af sin Lægebog, omtales netop Othyr i Forbindelse med Socrates's Død³⁾ hvilket ogsaa taler for, at det er *Conium*, der er ment.

Derimod kunde der være mere Grund til at antage den paa samme Side omtalte „Thung“, som Forf. mener skal være *Helleborus*, for *Cicuta*. I den ovenfor nævnte Lægebog, hvor Planten forekommer skrevet som „dunc“, siges der nemlig om den, at den „waxær i watn“ og er meget giftig⁴⁾.

Elleborus, Thung (S. 43), som Forf. antager for at være *Helleborus niger* L., er ganske sikkert ikke denne Plante. Der er større Sandsynlighed for, at det er *Veratrum album* L., og *V. nigrum* L., der menes, da der omtales to Slags, en hvid og en sort, og der netop siges, at den hvide er den stærkeste, ligesom det ogsaa bestyrkes ved, at de gamle Forf. Dioscorides og Hippocrates omtale *V. Album* under Navn af *Elleborus leukos*⁵⁾.

S. 41. „Tharth skrepper, Boglossa Det er *Lappa*,

¹⁾ Cod. Arn. Mag. Nr. 187 (udgivet af Saaby) S. 60. — ²⁾ Æmilius Macer: De herbarum virtutibus. — ³⁾ Se Anm. i H. H.s Lægebog S. 110.

⁴⁾ Oc summæ sighæ thæt af thæn yrt, at hwa sum drickær hænnæ, han dør af hennæ. Lægebog S. 70. — ⁵⁾ Hahnemann. Dissertatio historico-medica de Helleborismo veterum, som dog ikke har været mig tilgængeligt.

Tournf.“ Da H. senere omtaler Skræppe, og endogsaa nævner fire Slags, synes det rimeligere, at der med denne Plante er ment *Anchusa officinalis* L., da denne Plante i Pharmacien har været benævnt Boglossum.

S. 42. „Næptæ, *Calamentum* antagelig en Art *Mentha*“. Da H. bruger begge Navne, og da *Nepeta Glechoma* Benth. og *Calamentha hederacea* Scop., begge betegne *Glechoma hederacea* L., turde det maaske være denne Plante, der menes?

Forf. har ikke medtaget „Germandrea“ (H. S. 71). Der nævnes i det 14. Aarh. en Plante: *camedrius gamander*¹⁾ = *Veronica chamædrys* L., som hos Hornemann ogsaa har Navn af Gamanderurt. Kunde det ikke være denne, der menes?

S. 45. „Scampuny, *Scamonea* Maaske *Veratrum album* L.“ Det kunde ligesaa godt være den officinelle *Convolvulus Scamonea* Lin., der her er Tale om, da H. ogsaa omtaler andre lignende udenlandske Lægeplanter som f. Eks. *Costus*²⁾ og *Zedwar*³⁾.

S. 38. „Galliga Er maaske *Galega officinalis* L., dog tvivlsomt“. Da „Galigo“ sammen med Nelliker, Muskat og andet Krydderi anvendtes ved Tilberedning af „Lutendrank“⁴⁾ i det 16. Aarh., ligger det nær at antage, at denne Plante ogsaa er en Krydderurt⁵⁾, maaske Galangarod, *Alpinia officinarum*, der tidligere brugtes til Likørtilberedning.

Maurella, Hælgheberyth, Hundebær. Om denne Plante, som Forf. slet ikke indlader sig paa at bestemme, kunde man formode, at det er *Solanum Dulcamara* L., der menes. Som Grunde herfor kan anføres: dels at denne Plante hos Kylling⁶⁾ hedder „Hundebær“ (*Solanum scandens*, hundebær, beesk søde), dels at den i den Arn. Mag. Lægebog kaldes „morello“, og at⁷⁾ morelle grimpante er

¹⁾ Universitetsjubilæets danske Samfunds Blandinger. I. B. S. 104. — ²⁾ *Costus arabicus* L. — ³⁾ *Curcuma Zedoaria* Roxb. —

⁴⁾ Troels Lund: Danm. og Norges Hist. V. S. 230. — ⁵⁾ I Harpestrengs Haandskrift aftrykt N. D. Mag. I. S. 119 siges om Galega: „oc (gør) mwn wel at dønæ“. — ⁶⁾ Kylling Virid. 153. — ⁷⁾ Dictionnaire universel de la langue française par P. C. V. Boiste.

det franske Navn for *S. Dulcamara*. Der forekommer ganske vist endnu en Plante, som paa Dansk kaldes Hundebær, nemlig *Bryonia*, men denne hedder i den ovennævnte Lægebog „*uitis alba*“.

En Plante, som det kan være temmelig vanskeligt at at faa Rede paa, er den, som H. anfører under Navn af „*Ligustrum*, akerul“. Her maa aabenbart have fundet en Forveksling Sted af Navnene, da det danske Navn aldeles ikke passer. Som en Løsning af Spørgsmaalet kunde man tænke sig, at den foregaaende Artikel (om *Ligusticum*) er gentaget, ligesom det f. Eks. har været Tilfældet med Artiklen *Othyr*¹⁾. Dette bestyrkes ved, at Planten hos Macer kaldes *Ligustica*, og ved at sammenholde Beskrivelserne af *Leuisticum* og *Ligustrum* vil det ses, at der er flere Ligheder, ligesom at der om *Ligustrum* bemærkes, at „hænnæ kraft ær mæst i roten“, og dette passer ogsaa paa *Levisticum officinale* Koch.

Endnu fortjener at bemærkes, at H. omtaler *Asparges*, hvilket Forf. heller ikke har nævnt. . . . „drick osen af en yrt(s) rot thær hetær aspergus“.

Idet jeg fuldtud anerkender det i ovennævnte Bog nedlagte Arbejde som det første Forsøg paa at give et Billede af denne fjerne Tids Havedyrkning, har jeg troet, at det maaske kunde have nogen Betydning at henlede Opmærksomheden paa Forf.s Omtale af disse gamle Plantenavne, for at muligvis Andre, der er mere kompetente, kan faa Lejlighed til at udtale sig derom.

Lerchenborg, i Juni 1900.

Chr. Pedersen.

59. *Carl Hansen: Tulipanen, dens Historie og Dyrkning.* Anm. H. 1. Aarg. Side 233—234.

60. *Smaatræk til Belysning af Gartnerens Stilling i gamle Dage.* G. T. 17. Aarg. S. 254—259 og 265—267.

Et flittigt Samlerarbejde, der giver fortrinlige Oplysninger, dels om Slots- og Herregaardsgartneres, dels Handelsgartneres Personalialia og økonomiske Forhold. Angaaende

¹⁾ Se Anm. i H. H. Lægebog S. 110.

Herregaardsgartneres boglige Kundskaber henvises til Frits Heide: Bidrag til Spørgsmaalet om den danske Almues Læsning i det 18. Aarhundrede (Danske Studier 1918. S. 36—47), hvor Numrene 3, 29 og 31 er Gartnere paa Skjolde-næsholm. Og for at give et samlet Billede fra en enkelt Herregaard hidsættes her i Tilslutning til Chr. Pedersens Arbejde en lille Oversigt over Gartnere paa Svenstrup (Ramsø Herred) indtil 1845:

Den ældste Gartner, som kendes fra Svenstrup, er Peder Urtegaardsmand, som fungerede i Hofjægermester Fr. Svanes Tid; hans Stilling paa Gaarden synes ikke at have været helt inferior; thi da han den $12\frac{1}{8}$ 1692 havde en Datter til Daaben, bar Hofjægermesterinden paa Gaarden Barnet, og som Faddere ses: Biskoppen (Bagger, † $30\frac{1}{4}$ 1693), Hofjægermester Svane og Fru Bispinde Bagger. Peder Urtegaardsmand kan følges indtil 1703; hans Efterfølger er ikke helt sikker; maaske var det Albert Urtegaardsmand, men hans Navn kendes først fra 1713. Han forfølges til 1724, da han blev afløst af Matthias Høy, der vides at have fungeret til 1733, i hvilket Aar d. $10\frac{1}{5}$ han fik Fæstebrev paa Ortved Mølle. Hans Efterfølger var Jørgen Hartmann, hvis Vielse kendes fra 1736.

De næste Aar udviser en anselig Række Gartnere paa Svenstrup, der kendes følgende: Loppentin (1757), Brante (1766), Franciskus Dam (1769), Martini (1771), Johan Conrad Gynther (1776), Frantzen (1789), Bech (1801), Hintze (1802) og Lars Jensen (1804). Om Gartnernes økonomiske Forhold i ældre Tid kendes intet, idet alle ældre Regnska-ber mangler i Svenstrup Godsarkiv; men fra 1784 haves fyldige Lønregistre. Det fremgaar da, at „Urtegaardsman-den“ i aarlig Løn havde 50 Rigsdaler, der blev betalt i to Rater, en Ducør én Gang aarlig paa 10 Rd., Frøpenge 8 Rd., ligeledes en Gang aarlig, ligesom ogsaa Maanedspenge 12 Rd., hvilket tilsammen er 80 Rd. i Penge. Desuden havde han 4 Td. Rug og 4 Td. Byg aarlig. Til Hjælp havde han „Haugekarlen“, som i aarlig Løn fik 10 Rd. og Maa-nedspenge 8 Rd., 2 Td. Rug og 4 Td. Byg.

De øvrige Konditioner for sidstnævnte var: Frit Hus og Græs til 4 Læs Hø, som han selv skal slaa. Han skal

gaa i Tjeneste hvert Aars 1. Marts og gaa af Tjeneste 1. December. Hvad Dage ellers Urtegaardsmændene i de 3 frie Maaneder af hans maatte behøve til Brændehuggen og Træers Klippen skal han desuden frit være forbunden at gøre, naar han tilsiges. I Tidsrummet 1799—1802 er der sket et Par Ændringer i Lønforholdene, idet Ejendomsretten til Græsset i Haven er tillagt „Gartneren“; mod igen at aflevere det faar han 10 Rd. Han faar frit Græs og Foder til 2 Køer, ellers de samme Maanedes- og Frøpenge, den samme Grundløn (60 Rd.) og det samme Korn som før.

I Maj 1802 antoges Hintze som Gartner ved Svenstrup; Konditionerne blev nu ændrede til, at han i Grundløn skulde have 80 Rd., Græs i Haven 10 Rd., Frøpenge, men ikke Maanedspenge, 2 Køer frit fodrede, 4 Td. Rug, men 6 Td. Byg. Og i 1803—04 staar Lars Jensen Haugekarl opført med 30 Rd. i Løn og 12 Rigsdaler i Sulepenge. Til Trods for, at Gartner Hintzes Navn figurerer i Lønregistrene helt op til 1820, synes han ret hurtigt at være gaaet ud af Sagen; der meldes aldrig noget om, hvorvidt der overhovedet er udbetalt ham anden Løn end de 20 Rd., han fik i Forskud; alt tyder snarere paa, at man paa Svenstrup — maaske under Indflydelse af de trange Tider i Begyndelsen af forrige Aarhundrede — har overdraget Ledelsen af Haven til Lars Haugekarl. Tillige maa det bemærkes, at Lønregistrene fra 1802—20 aabenbart er lavet alle under et i Driфтаaaret 1802—03. Lars Haugekarls Aktier er derimod i tydelig Stigning; allerede i 1804—05 faar han udover sine 42 Rd. 4 Td. Rug og 4 Td. Byg, og det tjener kun Husfliden i hans lille Hjem til Ære, at han tager en Del af Lønnen som Uld, der regnes til 4 Rd. pr. Lispund.

Indtil Driфтаaaret 1810—11 har Lars Havekarls Løn været de 42 Rd; men i det læses følgende: „For solgt 2 Lispund 10 Pd. humble 28 Rd., for Frugt fra Grønholt Haven (tilhørende en Gaard under Svenstrup) 36 Rd., for Frugt herfra Haven 28 Rd.“; dette tilsammen med kontant Løn giver ialt 80 Rd. I 1811—12 har han som Del af sin Løn faaet 1 Td. Ærter til 16 Rd., men staar vedblivende opført med de 80 Rd. indtil 1826. I 1825 har han yderligere faaet 4 Rd. for Rejse med Frugt. Men i 1826 døde

saa Lars Havekarl, og hans Enke fik da udbetalt et halvt Aars Løn, nemlig 40 Rd. Paa det Tidspunkt blev saa antaget en ny Havekarl paa Svenstrup ved Navn Løvgren; der er stadig ingen titulær Gartner, men Løvgren fungerer som saadan; imidlertid maa det anses som givet, at „Lars Haugekarl“ i sine sidste Aar fik Titel af Lars Gartner; thi Prædiketet gaar i Arv til hans Enke. Og naar Løvgren ikke bliver antaget som andet end „Havekarl“, maa det ses paa Baggrund af Lønningsforholdene.

Hans Konditioner er ganske lærerige: Grundlønnen er 40 Rd. og 12 Rd. i Sulepenge; desuden har han Græsning og Foder til 2 Køer ligesom Godsets øvrige Betjente. Saa længe han har ukonfirmerede Børn, gives ham 4 Td. Rug og 6 Td. Byg, men efter den Tid kun 3 Td. Rug og 4 Td. Byg, (denne sidste Bestemmelse traadte dog aldrig i Kraft); 16 Læs Tørv og 16 Læs Brænde. Til Frø gives ham det, som er nødvendigt ud over det, der avles i Haven. „Haven holder han paa det omhyggeligste, men i alle Kanter og Kraage og enhver Plet anvendes til Havesager eller hvad jeg (nemlig Kammerherre, Major J. A. Bruun Neergaard) vil have af Kommen, Regnfang, Malurt etc.“. Fra 11. Februar til 11. November skal ? „Stykker Husmænd“ arbejde i Haven. Gærderne om Gaarden vedligeholdes af Havefolkene. Af Haven leveres til Mejeriet og Husholdningen Urter og Kaal. Af Frugten maa han intet sælge uden Ordre. Gartnerhuset anvises ham til Bolig. Men Løvgren skulde ogsaa passe andre Ting; Gartneriet kunde aabenbart ikke fylde hele hans Tid: I Høsten skal han hjælpe med Opsyn i Marken, og han skal hjælpe Tjenerne med at bære Brændsel samt gøre Tjeneste i Huset ved alt, hvad der forlanges.

Uden nogen Stigning i disse Betingelser virker Havekarlen Løvgren som Herregaardsgartner indtil 1845; i 1832 figurerer for solgte Æbler 5 Rd. 10 sk. og i 1834 for samme 2 Rd. 4 M. som Del af Grundlønnen. Man kunde spørge om Pensionsforholdene baade for den afgaaede Gartner og for en Gartnerenke, og her stiller Sagen sig som følger: Lars Havekarl døde som nævnt i 1826, og Pensioneringen af hans Enke synes ud fra Lønregistrene at være stillet i

Bero indtil 1835—36; muligt har hun dog ogsaa faaet nogen Støtte af Herskabet før den Tid, men den har i saa Fald været ganske uofficiel. I 1835 faar hun imidlertid 1 Td. Rug, næste Aar ligesaa; men fra 1837—38 erstattes den med 3 Rd., der udbetales 1. November. Formodentlig har hun indtil 1842 haft frit Hus paa Godset; thi i det Aar udredes der hende Husleje foruden de 3 Rd.; næste Aar ansættes Huslejen til 8 Rd., og der udbetales hende nu 3 Rd. 1. November og 1. Maj.

I Pakkens sidste Lønningsliste 1846—47 er baade Løvgren og Lars Gartners Enke paa Pension, den sidste paa nys nævnte Vilkaar. Som før omtalt fratraadte Løvgren sin Tjeneste i 1845, og hans Pensionsbestemmelser blev fastsat ifølge Kontrakt og lyder: Bolig paa Overdrevsgaarden, Plads til en Gris og til sin Tørv. Hvis han ønsker det, faar han $\frac{1}{2}$ Skp. Land til Have, 4 Td. Rug og 6 Td. Byg, der leveres kvartalsvis med $\frac{1}{4}$, Græsning og Foder til 2 Køer, 9 Læs Brænde frit skovet og hjemkørt; desuden 30 Rd. i Penge, der betales 1. Maj og 1. November. Det er ham forbudt at holde Høns og Hunde.

61. *Oversigt over de maanedlige Arbejder i Danmark.* [Ikke signeret]. Lex. S. 571—573.

62. *Pæresorter.* Ibid. S. 645—646. *Æblesorter.* Ibid. S. 877—878.

1902.

63. *Graastener eller Gravenstener.* H. 2. Aarg. S. 33.

64. *Samlinger til Havebrugets Historie i Norge, ved Peter Nøvik, Statsgartner.* Anm. G. T. 18. Aarg. S. 36.

Giver kun et Referat af Nøviks Bog.

65. *Bidrag til Køkkenurternes Historie i det 16de og 17de Aarhundrede.* Ibid. Side 257—260 og 267—270.

„Ved Slutningen af Middelalderen kendtes de fleste af vore Køkkenhaveplanter her i Landet, hvorfor det var forholdsvis faa, der kom til i de næste Hundredeaar, og af dem, der senere indførtes, er det kun nogle enkelte — som f. Eks. Kartofler og Rabarber — der kan siges at have opnaaet nogen egentlig økonomisk Betydning“. Forf. nævner Agurk,

Artiskok, Asperges, Basilikum, Endivie, engelsk Spinat, Estragon, Græskar, Gulerod, Havrerod, Havebønne (herunder valsk Bønne), Humle, Jordbær, Kaal (herunder Blomkaal og Rosenkaal), Jordskok, Kartoffel, Løg (herunder Skalotløg), Purløg, Rapunsel, Rabarber, Roe (herunder gule Roer, Bortfelder og Bardowicker Roer), Spinat, Tomat, Ært (herunder Kikerært), Ananas, Melon, Pisang, Champignon, Kartebolle, Krap, Safran, Tobak og knytter til hver af disse værdifulde Oplysninger af kulturhistorisk Interesse.

66. Bidrag til en Fremstilling af Danmarks Havebrug i Middelalderen. (Indtil 1500). G. E. C. Gads Forlag. 40 Sider.

En Side af den botaniske Historie, der endnu henligger næsten ganske udyrket herhjemme, er Bestemmelsen af Plantenavnene i vore gamle haandskrevne Lægebøger, et Studium, der ganske vist kræver et indgaaende Kendskab til disse gamle Haandskrifter, hvilket desværre kun faa af dem, som har givet sig af hermed, har haft. Hvad der hidtil er skrevet om dette Emne, har kun omhandlet nogle faa middelalderlige Lægebøger, der senere er udgivne paa Tryk.

Paa samme Maade forholder det sig med Gartner Chr. Pedersen, der blandt sine mange Arbejder ogsaa har skrevet et om „Danmarks Havebrug i Middelalderen indtil 1500“ (Kbh. 1902). Heri giver Forf. først en Oversigt over adskilligt vedrørende vore ældste Kloster-, Urte- og Frugthaver, som han har samlet fra trykte Kilder, og viser, at med Klostrenes Oprettelse i det 12te Aarh. begyndte Dyrkning af Planter først at faa Indpas her i Landet sammen med de udenlandske Munke; som den første navngivne, der havde Sans og Interesse herfor, nævnes Abbed Vilhelm, der fra Paris indkaldtes hertil i Aaret 1165 af Biskop Absalon.

Dernæst kommer Forf. ind paa at bestemme en Del af de dyrkede saavel som vildtvoksende Planter fra disse Tidens Lægebøger, men medtager desværre kun, hvad der nævnes i nogle faa af disse Haandskrifter, nemlig Henrik Harpestrængs Urtebøger, A. M. 187 8vo (fra det 14de Aarh.; udgivet af V. Så by 1883) samt et lille svensk Haandskrift:

A. M. 45 4to (udg. i Nye Danske Magazin I p. 57—62). Da Forf. er en af de første, der har forsøgt sig i denne Retning, maa man være ham taknemlig for hans Arbejde, der dog indeholder væsentlige Fejl, som det kan være paa Tiden at imødegaa.

Siser. Chr. Pedersen gentager samme Fejl, som er begaaet i Nye D. M. I p. 60, hvor Ordet efter Langebek's Afskrift er læst som *siker*, der i Noterne er forklaret som *siser* (= *Sium Sisarum* L.). Imidlertid er Ordet urigtigt læst, idet der staar *fiker* = *Figen* (*Ficus Carica* L.). (Se Klemmings Läke- og Örteböcker, Stockh. 1883 p. 6 samt andre enslydende svenske Haandskrifter *ibid.* p. 130 og 259).

Dracontea. Er hverken *Arum maculatum* L. eller *Artemisia Dracunculus* L., men derimod *Arum Dracunculus* L. Den første af disse Planter benævnes dog ofte *Dracontea minor* og omtales i mange Plantebeskrivelser sammen med den egentlige *Dracontea*; dette er f. Eks. Tilfældet hos *Avicenna* og i *Hortus Sanitatis*. Undersøger man gamle Planteafbildninger af *Dracontea*, ser man ogsaa, at Figurerne i Gl. kgl. S. 227 Fol. p. 196a, *Herbarius Moguntinus* (Venet. 1509 p. 125 a) og hos *Hieronymus Bock* (1546 p. 296 a) forestiller denne *Arum Dracunculus*. Senere er Navnet ogsaa benyttet paa *Polygonum Bistorta* L., hvilket har forledt flere Forfattere til at antage denne for Middelalderens *Dracontea*.

Solsequia. Navnet har været anvendt baade paa *Calendula officinalis* L. og paa *Cichorium Intybus* L., men da det foreliggende Sted er taget fra A. M. 187, hvor der udtrykkeligt tilføjes: „oc hun hauer blomster thyllict swa sum sky“ (o: som en Sky, hvormed sigtes til Blomsternes blaa Farve), er her tydeligt kun tænkt paa denne sidste *Cichorium*.

Bertram, piretrum. Hos *Macer*, hvorfra *Harpestrængs* Tekst stammer, samt hos alle andre middelalderlige udenlandske Forfattere menes hermed *Anthemis Pyrethrum* L., hvilket sikkert ogsaa har været Tilfældet herhjemme (og ikke *Chrysanthemum Parthenium* Pers.). At denne udenlandske Plante har været brugt her i Landet,

og rimeligvis tidligere er bragt hertil gennem de omvandrede udenlandske Landefarere, bekræftes af et senere Haandskrift, Kallske Saml. 23. Fol. Kap. 13: „Tag pyrrethrum som kaldis Bertram oc findis til kiøbs paa Apotekerij.“

Febrifuga. Hermed er næppe ment *Helleborus viridis* L., men sikkert den anden af Forf. nævnte *Erythraea Centaurium* Pers., hvilket fremgaar af mange senere Lægebøger og Haandskrifter, f. Eks. Thott. S. 710 4to p. 16a *febrifuga* = *aggerwn* (fra Midten af det 15de Aarh.); ligeledes hos Henrick Smid (1546) o. m. a. Navnet har dog ogsaa været brugt om *Chrysanthemum Parthenium* Pers.

Spæk. Dette Ord er taget fra A. M. 45, og Forf. begaar atter samme Fejl, som forekommer i Ny D. M. p. 58, idet det opfattes som Plantenavnet *Spik* (∴ *Lavandula Spica* L.). Imidlertid er her afgjort aldeles ikke ment nogen Plante, men derimod det endnu anvendte *Spæk*, hvilket ses af et enslydende Stykke i det før nævnte Haandskrift Thott. S. 710 4to p. 25 a: „Swo skulæ j latæ gøræ lambækøt wilbrat bathæ meth yrther oc meth spek . . .“

Cipres. *Cupressus sempervirens* L., der ofte under samme Betegnelse nævnes hos udenlandske Skribenter, f. Eks. hos Albertus Magnus (1193—1280) og hos Konrad von Megenberg (c. 1309—1374). Derimod har *Santolina Chamæcyparissus* L. næppe været anvendt.

Simphoniæ. Hvorledes Forf. kommer til det Resultat, at hermed skulde være ment *Anemone nemorosa* L., oplyser han desværre intet om. Navnet var et alm. middelalderligt Synonym paa *Hyoscyamus* L., hvoraf særlig *Hyoscyamus niger* L. benyttedes hos os. (Jvnf. f. Eks. Gl. kgl. S. 262 Fol. p. 17 b, Gl. kgl. S. 3483 8vo p. 88 b og Gl. kgl. S. 3479 8vo p. 237 a, der alle har *Simphoniaca* = *bilse*).

Calcifraga. Dette har aldrig været Navnet paa *Empetrum nigrum* L., som Forf. mener; derimod anvendtes det paa *Herniaria glabra* L. f. Eks. af Henrick Smid, Een Skøn loestig ny urtegaardt. Malmø 1546 p. 111 a.

Nepta, calamentum er ikke *Glechoma hederacea* L.

Navnet har derimod sikkert dækket over forskellige Planter af Familien Labiatae; herhjemme maa den nærmest have været opfattet som *Nepeta Cataria* L. eller en Art *Mentha*.

Quinquefolia. Navnet er almindeligt anvendt paa *Potentilla reptans* L. (ikke *Sanicula europaea* L.). Det benyttes ofte i Haandskrifter, hos H. Smid og hos Simon Paulli (1648) o. s. v.

Hælghebær, maurella, hundebær er Navnene paa *Solanum nigrum* L. (ikke paa *S. Dulcamara* L.). *Maurella* anvendes i mange middelalderlige tyske Navnelister, f. Eks. Gl. kgl. S. 3483 8vo p. 86 b *Maurella* = *nachtschatt* og Gl. kgl. S. 3479 8vo p. 232 b *Morella, solatrum* = *nachtschaten*.

lorthumbla, betonica har aldrig betegnet *Veronica officinalis* L., men benyttedes paa *Betonica officinalis* L. ligesom hos Macer, Albertus Magnus o. s. v.

Dyapensia. Herved forstaar Forf. *Viola tricolor* L., dog faar man ikke at vide hvorfor. Dog gælder Betegnelsen *Sanicula europaea* L. [Jvnf. Hortus Sanitatis (1487 Kap. 148), Henrick Smid (1546 p. 108 a), Simon Paulli o. s. v.]

Endelig antager Chr. Pedersen, at **Grosclarium** maa være = *Ribes Grossularia* L. og **Orme træ** = *Ulmus* L. Begge Navne stammer fra A. M. 187, men desværre faar man ingen Besked om, hvorpaa disse Antagelser støttes, men da Betegnelserne ikke hidtil er forklarede paa anden Maade, kan det ikke afgøres, hvorvidt Forf. har Ret eller ej. Først hvis Originalteksten engang foreligger, vil det være muligt at bestemme disse to Navne.

Hermed er vel nok de mest iøjnefaldende Fejl omtalt; naar disse Rettelser fremkommer, er det dog ikke for at kritisere Arbejdet, tværtimod maa enhver, der interesserer sig for hine Tidens ofte meget dunkle Plantenavne, være taknemlig for ethvert Skridt, der gøres for at skaffe Klarhed paa dette Omraade, og ethvert Forsøg, der omhandler dette Emne, vil derfor modtages med Glæde, da det altid bringer nye Synspunkter, der kan lette Arbejdet for senere

Undersøgelser. Maalet var jo engang, at faa fremdraget alle de Navne, vore Forfædre har kendt og benyttet, baade paa vildtvoksende og dyrkede Planter, men endnu er vi desværre ikke naaet langt paa denne Vej.

Poul Hauberg.

1903.

67. Hvem har anlagt det franske Anlæg i Lerchenborgs Have? G. T. 19. Aarg. Side 76.

Godtgør, at der er en til Vished grænsende Sandsynlighed for, at Niels Eigtved (1701—1745) har anlagt Lerchenborgs Have.

68. Bidrag til Frugttræernes Historie i det 16. og 17. Aarhundrede. Ibid. S. 150—153.

I Løbet af det 16. Aarhundrede skete et stort Fremskridt med Havernes Bestand af Frugttræer, nu indførtes ogsaa de mere kælne Sorter. Forf. anfører som Eksempel Haven ved Skanderborg Slot 1569. Derefter gennemgaaes de forskellige Planter, af hvilke skal anføres: Blommer var ret sjældne, de kendes fra 1668 og 1734, derimod var Kirsebær alm. allerede paa Kong Hans's Tid. Fersken kendes fra 1569 og 1606, Abrikoser 1663, Kvæder 1569, Mispler 1619, Vin var vistnok dyrket i Middelalderen, men kendes først sikkert fra det 16. Aarh., Morbær ligesaa, Figen 1569, „Lambrechtske“ Nødder 1734, Valnødder var kendt fra Middelalderen, Ribs, Stikkelsbær, Solbær, Hindbær er oprindelig vildtvoksende, men næppe dyrkede før det 17. Aarh. Forf. opgiver derefter de Sorter af Æbler, Pærer, Blommer og Kirsebær, som kendes fra det 16. og 17. Aarh. og vedføjer den Tid, da de først er omtalt eller beskrevet. I Slutningen af det 16. Aarh. kom Okulation i Brug.

69. Mindre Meddelelser. [Den stærke Storm.] Ibid. S. 84.

70. Mindre Meddelelser. [Æterisering af Planter]. [Ikke sign.] Ibid. S. 216.

1904.

71. Bidrag til Blomsterdyrkningens Historie. G. T. 20. Aarg. S. 71—72 og 79—81.

Forf. hævder her den Opfattelse, at Drivning af Planter i Væksthuse har udviklet sig af den ordinære Stuekultur, „idet man jo fra først af har været henvist til at benytte Vinduerne i Beboelseslejligheden“. Dette er næppe rigtigt; thi sandsynligvis er Udviklingen just gaaet den modsatte Vej, nemlig fra Drivhus til Stuekultur — simpelt hen fordi Stuerne, Vinduesruder og -karme i Renæssancetiden kun lidet begunstigede Drivning af Blomster i Hjemmene. Fra Christian d. III.s Tid har Sagen utvivlsomt udviklet sig saaledes, at den forbedrede Kommunikation mellem Landene førte en Mængde nye Planter herop; disse var ikke vinterhaarde i vort Klima, men trivedes vel paa Friland om Sommeren. Derfor plantede man dem i Ballier og flyttede dem ind, naar Frost kom, i Skure, Kældere etc.; herfra har der saa ikke været langt til Koldhuset og det næste Skridt: Varmehuset. Som Forf. meget rigtigt bemærker, var de ældste Drivhuse ikke godt egnede til Kultur i Sommermaanederne, men Plantebestanden var ogsaa indrettet paa at kunne flyttes ud. Fra først af smykkedes Stuerne eller rettere de kongeliges og adeliges Sale — thi det var kun saadanne Folk, som tillod sig den Luksus at have Væksthuse — med Blomster, og det endda kun ved højtidelige Lejligheder. Potteplanter i Stuer tilhører det 18. Aarhundrede; maaske de lader sig finde enkelte Steder ogsaa i Slutningen af det 17., men de fleste Skifteprotokoller fra denne Tid er desværre ødelagte. Naar Christian den III.s Dronning Dorothea i 1551 skriver, at hun vil sætte nogle Planter „udi ballier“, da er det mere end en Tilfældighed; det ses nemlig af Skifteprotokollerne omkring 1700, at Ballier almindelig brugtes i Borgerhjem til Stueplanter; Urtepotter af Sten træffes omtrent samtidig, af Porcellæn noget senere, og omkring ved 1800 naaede Potteplanterne ud til Bondebefolkningen. — I øvrigt behandler Forf. Blomsterdrivningens Historie, baade hvad angaar Plantebestanden og Drivhusenes Indretning til forskellige Tider.

1906.

72. *Indlæg i Striden om Formanden.* G. T. 22. Aarg. S. 188. Annonce-Afdelingen.

73. *Til Forsvar for Gart. Tid.* Ibid. S. 268—269. Annonce-Afdelingen.

74. *Produktion af Havesager og de mindre Jordbrug.* Ibid. Side 61—64.

75. *Frøavl af Levkøjer.* (Udarbejdet paa Grundlag af en Artikel i Møll. D. G.-Z.) Ibid. S. 104—106.

76. *Vor Havebrugsundervisning.* Ibid. S. 110—112.

77. *Ur våra fruktträds äldsta historia. (En studie i kulturhistorisk Pomologi*)* af Dr. Thorild Wulff. Anm. ibid. S. 207.

Giver kun et Referat af Wulffs Arbejde.

78. *Nyare undersökningar öfver kraftsjukdomen och gummiflödet hos våra fruktträd.* Af Dr. Thorild Wulff. Anm. Ibid. S. 208.

79. *100-Aarsdagen for Lerchenborg Skanse.* (I Forfatterens Oversigter opgivet til Kallundborg Avis, men findes ikke der).

1907.

80. *En Herregaardshave for 250 Aar siden.* G. T. 23. Aarg. S. 10—11.

Refererer det til Havebrugets Historie hørende i en Afhandling: Fr. Schiøtt: Det kgl. Landslot Frydendal 1668—70 (Fra Arkiv og Museum. I. Bd. S. 219—251) og tilføjer en Frøregning 1670 fra Frydendal.

81. *Carl v. Linné. (23. Maj 1707 — 10. Jan. 1778.)* Ibid. S. 103—105.

Kortfattet og klar Paavisning af Linnés Fortjenester og hans Stilling i Botanikens Historie; derefter en biografisk Behandling efter de almindelige (og ikke altid korrekte) Kilder. Smlg. her den fyldigste og paalideligste Biografi: Th. M. Friis: Linné. I—II. Stockholm 1903.

82. *En ny Fremgangsmaade ved Dyrkning af Skampion.* (Efter Geisenheimer Mitteilungen). Ibid. S. 125—126.

83. *Urocystes Violae.* (Efter Praktische Blätter für Pflanzenbau und Pflanzenschutz). Ibid. S. 135—136.

*) Særtryk af Sveriges pomologiska förenings årsskrift 1905.

84. *Blomsterlæg i Græsplæner*. (Efter „Trädgården“). Ibid. S. 142—143.
85. *Fruktodling i Norrbotten och dess klimatiska betingelser*. (Af Th. Wulff.) Anm. Ibid. S. 153—155.
86. *Repræsentantskabsmødet i Nyborg*. (Refereret af Overgartner Chr. Pedersen). Ibid. S. 157—168 og 169—180.
87. *Udflugter og Festligheder efter Møderne i Nyborg*. Ibid. S. 883—884. Annonce-Afdelingen.
88. *Almindeligt Gartnermøde i Nyborg, Mandag d. 9. Sept. 1907*. Ibid. S. 198—204.
89. *Mindre Meddelelser*. [Jubæa spectabilis og Rosensorter (til Dekoration af Middagsborde)]. Ibid. S. 204.
90. *Ny Hybrider af Freesia*. (Efter Revue horticole). Ibid. S. 210—211.
91. *Clerodendron myrmicophilum*. (Efter Revue horticole). Ibid. S. 213.
92. *Asparagus Pastorianus*. (Efter Møllers Deutsche Gärtner-Zeitung). Ibid. S. 218—219.
93. *Formering af Kvædestammer, til Underlag, ved Stiklinger*. (Efter Deutsche Obstbauzeitung). Ibid. S. 220.

1908.

94. *Fornyelse af Frugttræer*. (Efter Revue horticole). G. T. 24. Aarg. S. 82—83.
95. *Et Palmegartneri*. (Til Dels efter „Die Gartenwelt“). Ibid. S. 87—88.
96. *Karbolinium som Beskyttelsesmiddel for Frugttræer*. (Efter „Praktische Blätter für Pflanzenbau und Pflanzenschutz“). Ibid. S. 122—123.
97. *Flytning af ældre Træer*. („Die Gartenwelt“). Ibid. S. 136—137.
98. *Tre nye Planter*. (Efter „Le Jardin“). Ibid. S. 147—148.
99. *Patent Vinduesholder*. (Efter „Die Gartenwelt“). Ibid. S. 195—196.
100. *Mindre Meddelelser*. [Palmefrø, Senecia Veitchianus (Le Jardin), Fældning af Træer (Le Jardin), Bilbergia nutans (Die Gartenwelt)]. Ibid. S. 200.

1909.

101. Rosenberg Have gennem 300 Aar (1606—1909) G. T. 25. Aarg. S. 1—8, 9—13, 17—19, 36—40 og 49—52.

Denne Afhandling er saa godt som udelukkende — naar nemlig undtages forskellige Lønningsforhold fra Particulærkassens Regnskaber — bygget paa hidtil trykte Kilder, hovedsagelig P. Brock: Historiske Efterretninger om Rosenberg. Som Prøve hidsættes her Forfatterens Afsnit om Gartnerprøven ved Rosenberg:

Fra lang Tid tilbage har der været ordnede Læreforhold i Gartneriet, saaledes at Lærlingene efter visse Aars Læretid blev Svende, og det tør maaske antages, at de ved Ingeniørkorpset ansatte „Tjørneplantere“ og Voldmestere, der omtales 1701 og 1714, har været saadanne uddannede Gartnere. Allerede fra Midten af det 17. Hundrebaar har der været „Dreng“ ved Rosenberg Have ligesom ved de andre kgl. Haver, som efter en i Regelen 3aarig Uddannelsetid fik Lærebrev, og som saa oftest rejste til Udlandet for at lære videre. Det sidste af disse opbevarede Lærebrev er fra 1774 og er udstedt fra Frederiksberg Have.

For at faa en bedre Orden paa disse Forhold, og for at der kunde være Sikkerhed for, at de unge Mennesker virkelig havde Kendskab til Faget, var det, at Gartneren ved Rosenberg, Lindegaard, i Forening med botanisk Gartner Holbøll og Slotsgartner Petersen ved Frederiksberg foreslog Oprettelsen af en Eksamen for Gartnere, og ved Plakat af ²⁹/₁₀ 1811 bestemtes det, hvorledes denne Prøve skulde være og Lærebrevene udstedes.

Prøven var fra først af mundtlig, men efter Indstilling fra Kommissionen af ⁶/₅ 1822 blev der ogsaa anordnet en skriftlig Prøve. I denne Form bestod Eksamen i 10 Aar, indtil der i 1834 ²⁴/₉, udkom en Kancelliplakat „angaaende Forandringer i den anordnede Gartner-Examen“. Den kom derefter til at bestaa af to Afdelinger, for Gartnere og Kunstgartnere — i de første 25 Aar var der kun 6 af disse —, ligesom der ogsaa indførtes en praktisk Prøve i Stedet for den skriftlige, medens Kunstgartnerne havde baade praktisk, mundtlig og skriftlig Prøve med 3 almindelige og 3 særskilte Opgaver, samt Tegning.

Ved Forordning af $\frac{8}{5}$ 1829 var Sønner af Gartnere paa Hovedgaardene blevet fritagne for Værnepligt; denne Frihed blev ved denne Forordning betinget saaledes, at kun de, der ved Eksamen fik første Karakter, og de, der ved Eksamen for Kunstgartnere fik første eller anden Karakter, skulde nyde godt af den. Eksamen afholdtes den Gang i Frederiksberg Have, og Slotsgartnerne fra Rosenborg og Frederiksberg skulde bestandig være Medlemmer af Eksamenkommissionen. Eksamen afholdtes i Begyndelsen to Gange aarlig: April og September; sidste Gang 1834, for Fremtiden kun i September. Den ældre Eksamen, efter Plakaten af 1811, afholdtes sidste Gang 1833.

Efter Bekendtgørelse af $\frac{27}{6}$ 1849 blev Rosenborg tillige med de andre kongelige Haver Statsejendom og kom til at sortere under Indenrigsministeriet, og det gav Anledning til, at Gartnere ansøgte om at bevare Rosenborg Have, „som paa den Tid var det fuldkomneste Driveri i Danmark, og hvis Lige næppe findes paa det europæiske Fastland“, og omdanne den til en Lærestanstalt for Gartnere. Dette resulterede i, at der paa Finansloven 1851—52 bevilgedes 7000 Rdl. for det Aar imod, at Driverihaven overtoges af Civilisten paa adskillige Betingelser, hvoriblandt: at der til Vedligeholdelse af Drivhuse m. m. skulde anvendes en aarlig Sum af indtil 2800 Rdl. under Tilsyn af en af Ministeriet udnævnt sagkyndig Mand, at den Forpligtelse, der hidtil havde paahvilet Haven som Undervisningsanstalt, fremdeles bibeholdtes, saaledes at et vist Antal Elever skulde antages til Oplæring uden Udgift, at de til Spadserehaven stødende Dele af Driverihaven skulde vedligeholdes med Blomsterplanter som hidtil, og at Haven skulde overtages af Civilisten paa 3 Aar fra $\frac{1}{4}$ 1851 imod, at der for hvert Aar udbetaltes 7000 Rdl. af Statskassen. 1852 bestemtes endvidere, at Kongen skulde udnævne Gartneren, som maatte forpligte sig til uden særligt Vederlag at modtage Elever til Undervisning ogsaa i Theori.

Paa denne Maade fortsattes indtil 1866, da Gartnereksamen ophævedes efter at have bestaaet i 55 Aar, og efter at der i den Tid havde indstillet sig 488 Kandidater,

hvoraf 414 bestod. Den teoretiske Undervisning fortsattes alligevel, men blev af Rothe indrettet som Forberedelse til den i 1867 ved Landbohøjskolen oprettede anden Del af Eksamen, hvorfor Fagene indskrænkedes til Driveri, Blomstergartneri, Botanik og Tegning.

Det viste sig imidlertid snart, at den Eksamen, der afholdtes paa Landbohøjskolen, ikke fuldstændig svarede til Forventningerne, og der havde derfor længe været Ønske om at faa de meget uheldige Eksamensforhold forbedrede, hvorfor Gartnerforeningen i 1888 i et nærmere motiveret Andragende ansøgte Regeringen om at faa den praktiske Prøve genoptaget og at faa Undervisning i Driveri og Blomsterdyrkning optaget paa Landbohøjskolen. Det blev dog ikke til noget den Gang, og først i 1895 lykkedes det Gartnerforeningen at faa Sagen ordnet paa den Maade, at der udgaves Lærebøger, og at der fra Oktober samme Aar oprettedes toaarige Kursus bl. a. som Tilslutning til Undervisningen i Rosenborg Have, hvor der undervises fra $\frac{1}{9}$ — $\frac{1}{3}$ tre Aftener om Ugen fra Kl. 7—9. Foruden de ovenfor nævnte Fag havde Slotsgartner Paludan allerede tidligere indført Undervisning i Køkken- og Frugthave- og Planteskoledrift, hertil føjedes ogsaa Havebrugslære, saaledes at der nu undervises i alle Havebrugsfagene, og disse Kursus afsluttes af en mundtlig og praktisk Prøve, der hidtil har været afholdt i Rosenborg Have og overværes af Slotsgartner Paludan som Indenrigsministerens beskikkede Censor.

Fra den gamle Eksamens Ophør i 1866 og indtil 1908 har der været 341 Elever i Rosenborg Have, og deraf havde fra Begyndelsen 6, senere indtil 12 haft Bolig i Haven; i de senere Aar er ogsaa antaget kvindelige Elever, som dog har boet i Byen. Til den praktiske Prøve har der siden 1895 indstillet sig 102 Eksaminander, hvoraf 98 har bestaaet.

Som ovenfor bemærket havde Lindegaard fulgt godt med, og Haven kunde nok betegnes som et Mønster for den Tid. Han efterfulgtes af sin Svigersøn, Jens Peter Petersen, der, efter at have lært i Rosenborg Have og uddannet sig videre under et treaarigt Ophold i England og senere med kongelig Understøttelse foretaget en længere Udenlandsrejse, ansattes som Slotsgartner 1832. Men alle-

rede straks efter at han var kommen tilbage fra England, ansattes han som Undergartner (1828, Løn 300 Rdl.) og fik nu indført en væsentlig Forbedring, idet han begyndte med at anvende Opvarmning med varmt Vand,*) der den Gang var kommet i Brug i England. I Stedet for de dyre Kobberør, der først havde været anvendte her i Landet, brugte han Jernør, og i en Ferskenkasse glasserede Lerrør.

Det var Annanashuset, der først blev forandret; det indrettedes i tre Afdelinger (1834) med en Bekostning af 6000 Rdl., hvoraf Varmeværket, der havde tre Kedler, kostede 2000 Rdl. Til de unge Planter opførtes samtidigt murede Kasser, der ligeledes opvarmedes med varmt Vand. Han forbedrede og ombyggede ogsaa en Del af Vin- og Fersken-driveriet, indførte Drivning af Pottevin, Figen, Kirsebær, Jordbær — der særlig dyrkedes i stor Mængde — Skampion og Dyrkning af Tomater (1834). Han begyndte ogsaa med at dyrke Orkideer i et særligt Hus, havde gode Samlinger af Roser og Georginer og navnlig en fortrinlig kultiveret Samling af kapske og nyhollandske Planter; de sorterede under hans Broder, C. L. Petersen, der den Gang var „Blumist“. Petersen efterlod i det hele taget Driverihaven i den Skikkelse, den havde ved Midten af det 19. Hundreaar.

Som en Mærkelighed kan anføres, at der en Dag i November 1835 gik Ild i Gødningsbunken ved Selvantændelse. Det brændte saa stærkt, at Brandvæsenet maatte tilkaldes, og der var allerede gaaet Ild i nogle Stykker Tømmer, der var anbragte for at afstive Bagskuret til det store Blomsterhus.

I Lysthaven var (1803) Jernstakittet ud mod Kronprinsessegade sat op og Pavillonerne opførte (1805). 1806 blev der igen taget et Stykke fra Haven til Brandvæsenets Depotbygning og senere (1832) endnu et Stykke til Brøndanstalten, der aabnedes ¹⁵/₅ 1834. I Begyndelsen af Hundredeaaret var ogsaa Murene om Haven blevet reparerede og Gravene oprensede, og i Aarene 1821—27 skete saa den

*) Det første Varmeværk var i Frederiksberg Have.

store Forandring, at de gamle Alleer med Undtagelse af de endnu bevarede: „Dame- og Kavallergangen“, de klippede Hække og de regelmæssige Blomsterpartier forsvandt og Haven blev omlagt i engelsk Stil. Om Parken (Springvandet) havde der tidligere staaet 12 Granitportaler med Marmorkugler, og i Parken en Kobberfigur, forestillende Bathseba, den var bleven fjernet 1738, og i Stedet for anbragtes en Sandstens Gruppe, forestillende en Dreng med en Svane, og denne stod indtil 1837, da den afløstes af den nuværende støbte Figur.

1810 blev det tilladt at holde Restauration i Herkulespavillonen, og 1815 at lade Haven illuminere ($\frac{2}{9}$), næste Aar blev det tilladt at holde Vauxhall to Gange maanedlig mod en Entré af 2 Rdl. Søndag Eftermiddag var der Militærmusik, og dette vedvarede til 1842. For øvrigt klages der i den første Del af Hundredaaret over den megen Uorden og de mange Optøjer, der fandt Sted i Haven, og som Opsynet, der bestod af Havens Folk, ikke kunde faa Bugt med. Som en mindre vel begrundet Klage kan dog anføres, at man besværede sig over, at der blev — røget Tobak (1824). I 1849 overgik Lysthaven i Henhold til den ovenfor nævnte Bestemmelse til Staten og blev tillige med de andre kongelige Haver underlagte en særlig Inspektør, der fik fast Ansættelse fra 1852, saaledes at Gartneren for Fremtiden kun havde med Driverihaven at gøre.

102. *Mindre Meddelelser.* [Omplantning af Naaletræer (Die Gartenwelt)]. Ibid. S. 16.

103. *Elevundervisningen.* Ibid. S. 79.

104. *Videnskabelige Forsøg med Varmbad til Plantedrivning.* (Efter Die Gartenwelt). Ibid. S. 87—88.

105. *Forsøg med Karbolineum i Sommeren 1908.* (Efter Geisenheimer Mitteilungen). Ibid. S. 101—102.

106. *Opbevaring af Frugt.* (Efter Deutsche Obstbauzeitung). Ibid. S. 110—111.

107. *Lidt om Chrysanthemum.* (Efter „Le Jardin“). Ibid. S. 114—115.

108. *Nogle nye Crassulaceer.* (Møllers deutsche Gartenzeitung). Ibid. S. 120.

109. *Dimorphoteca*. Ibid. S. 164.
 110. *Mindre Meddelelser*. [Grisilinia littoralis. (Møllers deutsche Gartenzeitung)]. Ibid. S. 136.
 111. *Ejendommeligt Virkning af det elektriske Lys*. (Die Gartenwelt). Ibid. S. 152.

1910.

112. *Afskaarne Blomsters Holdbarhed*. (Efter Der Handelsgärtner). G. T. 26. Aarg. S. 23.
 113. *To mærkelige Krydsninger*. (Efter Rev. hort.) Ibid. S. 24.
 114. *En Kurv af Chrysanthemum*. (Efter Le Chrysanthème). Ibid. S. 33—34.
 115. *Om den Indflydelse, som Sprøjtning med giftige eller gødende Stoffer har paa Planternes Vækst*. (Praktische Blätter f. Pflanzenbau u. Pflanzenschutz). Ibid. S. 55—56 og 62—64.
 116. *Primula Forresti*. (Efter Gard. Chron.) Ibid. S. 57.
 117. *Mindre Meddelelser*. [Dielytra torulosa. (Efter Rev. hort.)]. Ibid. S. 64.
 118. *Holdbarheden hos afskaarne Chrysanthemum-blomster*. (Efter Le Chrysanthème). Ibid. S. 67—68.
 119. *En rød Richardia*. (Efter Rev. hort.) Ibid. S. 77—78.
 120. *Den Forkerske Forædlingsmaade*. (Efter Die Gartenwelt). Ibid. S. 79.
 121. *Hække af stedegrønne Planter*. (Efter Gard. Chron.) Ibid. S. 79—80.
 122. *Afskaarne Roser til Efteraarsbrug*. (Efter Møllers Deutsche Garten-Zeitung). Ibid. S. 99—100.
 123. *Luftfugtighedens Indflydelse paa Plantevæksten*. (Efter Revue horticole). Ibid. S. 101—103.
 124. *Mindre Meddelelser*. [Spiring ved Elektricitet]. Ibid. S. 104.
 125. *Aucuba japonica*. (Efter Rev. hort.) Ibid. S. 132.
 126. *Primula kewensis*. (Efter Revue horticole). Ibid. S. 139.
 127. *Foreløbig Standsning af Livsvirkomheden hos Frø*. (Efter Rev. hort.) Ibid. S. 140—141.

128. *Mindre Meddelelser.* [Det danske Roefrø (Efter Der Handelsgärtner) og Sygdom hos Evonymus japonica (Rev. hort.)]. Ibid. S. 144.

129. *Mindre Meddelelser.* [Chrysanthemum (Le Jardin) og Spiring af haandskallet Frø (Rev. hort.)]. Ibid. S. 152.

130. **Danmarks Havebrug.** Lex. S. 177—183. (Sign. A. M. o. Chr. P.)

Den nyere Tid 1850 og fremefter synes med enkelte Undtagelser at være skrevet af A. Madsen, det øvrige og langt det meste af Chr. Pedersen. Indholdet er væsentlig det samme som kan findes i Nr. 65, 66, 68 og 71. I Anledning af den i denne Artikel fremførte Tanke, at „Graastener“-Æblet skulde være opstaaet i Graasten Slotshave, skal henvises til en lille Notits angaaende dette Æbles Historie i Louis Bobé: Slægten Ahlefeldts Historie I. S. 74.

131. *Et Jubilæum.* G. T. S. 215—216.

132. *Mindre Meddelelser.* [Roser til Drivning (Rev. hort.) og Orkidéfrø (Rev. hort.)]. Ibid. S. 192.

1911.

133. *Om Aarsagerne til at Træfrugten falder af.* (Efter Rev. hort.) G. T. 27. Aarg. S. 47.

134. *Mindre Meddelelser.* [Urtepotter af Papir (Møllers Deutsche Gart. Zeit.)]. Ibid. S. 52.

135. *En ny Pakkemaskine.* (Efter Deutsche Obstbauzeitung). Ibid. S. 55.

136. *Græssets Indflydelse paa Frugtræer.* (Efter Deutsche Obstbauzeit.) Ibid. S. 61—62.

137. *Mindre Meddelelser.* [Rosendyrkning i Sydfrankrig (Rev. hort.) og Corylus thibetica (Rev. hort.)] Ibid. S. 63—64.

138. *Frugtbærende Peberrodsplanter.* Ibid. S. 64.

139. *Tiltrækning af Aspargesplanter.* (Efter Rev. hort.) Ibid. S. 75—76.

140. *Dyrkning af Calla.* (Efter Der Handelsgärtner). Ibid. S. 79.

141. *Om Anvendelse af Svovl.* (Efter Der Handelsgärtner). Ibid. S. 91—92.

142. Tiltrækning af enblomstrede Chrysanthemum. (Efter Der Handelsgärtner). Ibid. S. 104.

143. Et Bidrag til Anlægsgartneriets Historie. Ibid. S. 105—111 og 117—122.

Chr. Pedersens Skildring er en oversigtsmæssig Redegørelse for Anlægsgartneriets almindelige Udvikling, belyst ved Eksempler fra danske Forhold. Der er i Artiklen ikke Henvisninger til Literatur; denne er samlet summarisk efter Artiklen. — Her viser Chr. Pedersen, hvor omhyggeligt hans Notater var indsamlede; selv Kirkegaardsbeplantningen, som ellers ingen har haft Øjet aabent for, ofrer han her en Bemærkning. — Til hans Bemærkninger om Rosariernes Historie kunde føjes en Henvisning til Gehejmemaal Luxdorps Dagbøger (Originalerne, ikke Dr. Eiler Nystrøms Udgave, af hvilken saa godt som alt vedrørende Luxdorps Havevæsen er udeladt). Luxdorph var i det 18. Aarhundredes sidste Halvdel Rosendyrkeren *par excellence*.

Af private Haver fra Tiden omkring forrige Aarhundredskifte maa ogsaa henvises til Kamma Rahbeks Have ved Bakkehuset (Se herom: Frits Heide: Fra Bakkehusets Have. Vor Fortid. 1918. S. 33—50. En privat Meddelelse til denne Afhandling fra Dr. phil. E. Gigas skal anføres her:

„ Jeg har nemlig i 32 Aar boet i den ene af de Villaer, o: Rahbeks Allé Nr. 19, som byggedes paa den gamle Bakkehus-Haves Grund (foruden Aandsvageanstalten). Min Fader, Grosserer V. F. Gigas, flyttede nemlig 1863 ind i en Lejlighed i Ejendommen, nogle Aar efter købte han denne, og han solgte den først — til den nævnte Anstalt — i 1895, Aaret før sin Død. Jeg var kun 13 Aar gammel, da vi fik Bolig i Villaen, og jeg har saaledes færdedes omtrent en „Menneskealder“ i den efter Forholdene endnu ret store Have, som endnu hørte (og hører) dertil. Det gamle Anlæg fra Rahbeks Tid var naturligvis forsvundet; Haven var helt lagt om, og af de forudms Blomsterbede var intet tilbage. Men derimod var der et gammelt Lindelysthus, ud imod Alleen, med gamle indskaarne Navnetræk i Stammerne, og en hel Del omtrent lige høje, løvrige og tildels endnu frugtrige Æble-, Pære- og Blommetræer. Der var, mindes jeg med Velbehag (thi

de var meget velsmagende) et Træ med Kejserindepærer, to med Gravenstener, et med Bergamotter, to med hvad vi kaldte „Kogepærer“, et med Graapærer, to med nogle smaa, meget gode grønne og næsten kuglerunde Pærer, hvis Navn jeg ikke erindrer, et med saakaldte „Diamantpærer“, et med „Augustæbler“, et med Sommeræbler ved Navn „Paspommerusser“ (populært), et med „Paspommeblanker“ (ligeledes), et med gule Blommer og to med Svedskeblommer. Der staar maaske endnu enkelte af dem; jeg har ikke været der i Haven i mange Aar. Nogle havde allerede saa temmelig holdt op med at bære i de senere Aar, da vi boede der; et Par eller flere lod Fader fælde. At de var fra den Rahbekske Periode, ved jeg fra en gammel Etatsraad Schiørring, i sin Tid ansat i Kultusministeriet (saavidt jeg husker), der fortalte min Fader, at han som Barn undertiden kom hos Rahbeks, i deres senere Leveaar, og at Fru R. da sagde: „Gaa ned og leg der hvor *de nye Frugttræer* staar“. Det var netop den Del af Haven, hvor Villaerne Nr. 17 og 19 byggedes en Del Aar efter. De omtalte grønne Pærer husker jeg navnlig som rigtbærende Træer, og det var de endnu efter at vi vare flyttede fra Ejendommen; min Stedmoder fik i flere Aar foræret af dem fra Forstander Rolsted ved Aandssvageanstalten, der havde Villaen til Embedsbolig, og Frugthandlere paa Vesterbro købte endda af dem hos ham og havde dem tilsalg i deres Forretninger . . .“

Til dette Brev giver Forstander M. Damm paa Gl. Bakkehus følgende Oplysninger, nemlig at alt, hvad der er tilbage af Træer fra Rahbek-Tiden er et med Kejserindepærer, som dog afgjort nu er noget udartede, dernæst det store Lindetræ (hvis Mage for faa Aar siden maatte falde) foran Rahbeks Havestuedør, hvorimod det store Hestekastanietræ i Gaarden er fra en senere Tid. Imellem det store Lindetræ og Anstaltens Kompleks laa utvivlsomt den Dam, som er omtalt i Rahbeks Erindringer; nu er den selvfølgelig helt fyldt op, men Vand møder man stadig ved Gravning paa dette Sted, og om Vinteren staar det konstant i Overfladen. Og selve den Jord, som Kamra Rahbek traadte paa, ligger nu 1—2 Alen dybere end den nuværende Overflade; saa dybt nede findes ved Gravning det Muldrag, som Kam-

mas Blomster engang voksede i; thi da Skolehjemmets Hovedbygning blev opført i 1860—61, dækkedes et stort Parti af den gamle Bakkehushave med et rigeligt Lag Fyld.

Endelig vil der være Anledning til i Forbindelse med denne Afhandling af Chr. Pedersen at hidsætte følgende Arbejdsdagbog fra en privat Have, nemlig:

Brygger Jens Andersen Møllers Havebog 1775—1780.¹⁾ Bux-bum kand settes eller Planter om For-Aaret naar ikke ventes mere Frost, som og ved Ste Hans tiid naar det ikke er for sterk tørke, men naar det skal settes om Efter-Aaret maae det være som med Jorden omkring, da det saa, vil komme and paa om den vil staae sig om Vinteren.

bux-bum Klippes noget efter Ste Hans Dag naar det ikke er for sterk tørke.

Rosen Træer skiæres om For-Aaret og først paa Sommeren naar de har giort Lange skud, med det er ikke tienlig om Efter-Aaret.

Rosen Træer kand fløttes Lige som andre Træer om Efter-Aaret naar de har tabt blade, som og om For-Aaret naar ikke ventes mere betydelig Frost.

Tulipaner og hyasintner optages naar de ere nogenlunde visnede paa bladene, og igjen nedlægges noget før eller efter Michely som godt Veierlig jndfalder, Før en betydelig Frost jndfalder dekkes hyasintterne enten med Løv eller bark.

Fiiol Maternalis om Fløttes Medio Augusti naar det er fuld Maaned.

Alle blomster Svibler nedlægges i Nye eller tiltagende Maaned.

1775. Fra d. 19. Septbr. til d. 22. Ditto blev mine staaende Gevexter optaget og Rabatterne forhøyet med Jord, som og igjen nedsat same og nedlagt Tulipaner og hyasintner som forhen var optaget.

1776. d. 15. July blev bux-bumen Klippet i min Have.

¹⁾ Findes i Svenstrup Godsarkiv (se Frits Heide: Registratur over Svenstrup Godsarkiv. Kbh. 1917. XII, 3). Om Jens Andersen Møller, se Vor Fortid 1918, S. 33—50.

d. 16. Ditto afskaar jeg Fiio! Matirnalis og vel 1 Maaned før var sadt stikker deraf som og af de Chinesiske Fiær-Nilliker.

d. 16. July Optog jeg hyasintnerne som det grønne paa dem var visnet.

d. 24. Septbr. blev nedlagt 100 Stk. Tulipaner som jeg bekom fra Holland ved Kåcemacher¹⁾ og derfor er betalt 4 rd. 3 Mk. 8 Sk.

Ditto. Nedlagt mine hyasintner der var af de første jeg bekom fra Holland.. 50 stk.

Andet Aars Unger 200 —

1777. d. 18. July blev bux-bumen Klippet i min Have. d. 6., 7. og 8. Augusty blev mine hyasintner, Tulipaner og Paaske og Pintze lillier optaget som det grønne knap var visnet paa formedelst fugtighed i denne Somer.

d. 4. Octobr. blev nedlagt i den lange Rabat til Herbergerer Gaarden følgende hyasintner

1) af de Gamle jeg bekom fra Holland 50 stk.

2) Første Aars Unger..... 45 —

3) Andet Aars Unger..... 171 —

4) Tredie Aars Unger som ligger i den Rabat der er allene inden i det lille

Qvarter imod Volden og bestaar af 100 —

Fra Mandag d. 13. Octobr. til Løverdagen d. 18. Ditto blev alle mine Rabatter og Qvarterer i min Have om gravet og opfyldt med Jord hvor manglede, og same tiid nedsadt igien de staaende Gevexter som og nedlagde Tulipaner, Paaske og Pintze lillier med videre som var op-gravet af Jorden, hvilke af forskellige sorter findes paa efter følgende steder Neml:

1) I de 2de bageste Rabatter imod buge Gangen inden i det Stoere Qvarter ved Løst-Huuset som og i Den Rabat uden til i den Mitterste Stoere Gang paa Høyre Haand naar gaaes fra det Stoere billede der staar i det lille Løst-Huus

¹⁾ Vor Fortid 1918, S. 33—50, og Frits Heide: Fra Frederiksberg Have til Bakkehuset. Kbh. 1918. S. 11.

- til Volden, er nedlagt af dem som jeg bekom fra Holland Tullipaner 210 stk.
- 2) I de andre 2de Rabatter som er foran inden i det saame Stoere Qvarteer til Løst-Huuset er nedlagt af de stoere Graae Tullipaner 140 —
- 3) Fra Indgangen i det stoere Qvarteer og paa begge Sider inden til i de Rabatter som gaar til de stoere Gange, er nedlagt imellem de 2de Pinne som er sadt paa hver Side Dobbelte hvide Pintze lillier..... 100 —
 Resten som er ved hver ende af same Rabat hvilke gaar til Uriklerne som staae ved buge Gangene, findes belagt med Paaske og Pintze lillier jalt 40 —
- 4) Paa den Venstre Haand i den Mitterste Stoere Gang fra det Stoere billede i Løst-Huuset ved Volden og op af Haven er først nedlagt i Rabatten uden til jmellem 2de Pinne af Piion Tulleper gamle Nest efter og omkring ved enderne af Indgangen til det lille Qvarteer imellem 2de Pinne, findes gamle Mørk Skaterede Tulipaner..... 18 —
 Derefter og imellem 2de Pinne udentil i den Mitterste brede Gang findes Gamle Monstroser . . . 6 —
 I det lille Qvarteer til Volden udi den Rabat som gaar omkring ved de Stoere gange, er først fra Indgangen sadt af de ordinaire Tullipaner, og derefter imellem 2de Pinne Unger af de Mørke Skaterede Tullip: 15 —
 Der efter imellem 2de Pinne Unger af de Stoere Graae Tullipaner..... 56 —
 Forrest jmellem 2de Pinne Unger af de Tullipaner som jeg bekom fra Holland 40 —
 Resten overalt i dette som og i de andre Qvarteerer og Rabatter er belagt med ordinaire Tullipaner og enkelte Paaske og Pintze lillier.

1777. d. 30. Novbr. blev af Christian hentet i en Kasse fra Pouel Pedersen paa bleg-Damen 24 stk. afleggere af Nilliker hvorfor hand blev betalt for 12 stk. à 24 sk. og 12 stk. à 1 Mk. er 5 rd.

1778 d. 4. Augusty blev bux-bumen Klippet i min Hauge som da indfaldt fugtig Veierlig.

d. 10. Ditto optog jeg mine hyasintner og hend lagde dem til tøre undtagen det forige Aars Unger som jeg vilde prøve om det ikke var tienlig at lade dem over lige et Aar.

1778 d. 26. Octbr. blev hentet hos Madm. Bærentzen 6 Læs Jord til at opfylde min Lilleconval, Urickel, og hyatzint Rabatter som i Aar var omsadt med bræder, hvorved Uriklerne og Lilleconvallen som til den ende var optagen, blev deri igjen først plantede d. 9. Novbr.

d. 8. Novbr. bekom jeg af Poul Pedersen paa bleg-Damen 12 stk. Nellike afliggere for 2 rd.

d. 13. Ditto Formedelst at Rabatten blev omsadt med bræder og opfyldt med Jord, er nu første mine hyazintner nedlagt som bestaar af følgende

1) af de Gamle jeg bekom fra Holland	46 stk.
2) Første Aars Unger.....	19 —
3) Andet Aars Unger.....	58 —
4) Tredie Aars Unger som ligger i den Rabat der er allene inden i det lille Qvarteer imod Volden som ikke har været optaget	100 —
5) og nu er nedlagt 4 Aars Unger i de 2de første Rabatter inden i det Qvarteer til bue-Gangene og Vogn-Skurene som var.....	100 —

1779 d. 12. og 13. Marty omplantede jeg mine Nilleker og satte stikker af de Chinesiske Fiær-Nilleker som det var et meget behageligt for Aar, hvilket og er det tidligste at det nogen sinde kand see.

D. 25. May omplantede og udskilte jeg mine Urichler som er i min Hauge, og deraf udsendte nogle til Svenstrup.

D. 29. May bekom jeg Somer Planter af Bærentzen til min Have. — Da mine Nilleker begynte at Florere og jeg — — — Afleggere, Plantede jeg tillige stikker af de Chinesiske og de andre Fiæder Nilleker for at prøve om de vil slaa and.

D. 2. Aug. blev bux-bumen Klippet i min Hauge.

D. 17. Ditto optog jeg mine hyasintner.

D. 23. og 24. Ditto optog jeg mine Tulipaner og Paaske og Pintze Lillier.

Sidst i Octobr. Maaned blev lagt inden i det Stoere Qvarteer udi de 4re Smaa Rabatter allene af de stoere Graae Tullipaner, Men Rabatten som gaar uden om er belagt inden til i det Stoere Qvarteer med Dobbelte Pintze Lillier, og fra bue-Gangen af, ved Løst-Huuset, og uden om i same Rabat som og Mitter gangen paa begge sider til den Mellemste Port paa bue-Gangen og endnu derfra paa høyre haand i det andet Qvarteer til hvor Døren, er belagt med Tulipanerne fra Holland.

Fra den øverste Port til bue-gangen langs med Veedhameren og Vogn skurene til den brede Gang lige for have-Døren, er nedlagt Voxne Unger saavel af de Graa som dem jeg bekom fra Holland.

Dette andet Qvarteer som er imellem den Mitterste Port til bue-Gangen og den øverste Port ved hveed hameren er belagt inden til i yderste Rabatt med enkelte Paaske og Pintze lilier.

Det Tredie Qvarteer imod Stalden og Herbergerer Gaarden er belagt uden om med Voxne Unger saavel af de Graae som af dem jeg bekom fra Holland, men inden til udi same Rabatt er lagt blanned Tulipaner saa vel af mine Egne som af dem jeg bekom fra Holland.

Det Fierde lidet Qvarteer imod Volden og Stalden til Herbergerer Gaarden, er belagt uden om med blannede Tullipaner men indentil med mine egne ordinaire Ditto.

D. 3. Novbr. Nedlagt de gamle hyasintner i den forhøyede Rabatt ved Herbergeer Gaarden og Unger i de 2de smaa Rabatter ved bue-Gangen inde i det 3die Qvarteer, hvor i same Qvarteer udi 2 Smaa Rabatter som er forand, ligger Unger fra i Fioer som ikke har været optagen, Nok blev Resten af Ungerne for i Aar nedlagt i den lille Rabatt som er inde i det 4re Qvarteer som er imod Volden og Stalden til Herbergeer Gaarden.

1780 bekom jeg Somer Planter af Bærentzen. — buxbumen blev ikke klippet i Aar som det var en over maade sterk tørke paa den tid det skulde skee. Stikker af rette Nilleker som og af de Chinesiske Fiær Nilliker blev sadt meget tidlig i Aar og lykkedes over maade Vel. — I Septbr. Maaned optog jeg hyazintner og lagde dem i tør Jord som

nok var en fejl da de fleeste Raadnede. — D. 8. Decbr. lagde jeg de hyasintner ned som var bleven tilovers.

144. *Mindre Meddelelser.* [Nyere franske Nelliker (Der Handelsgärtner)]. Ibid. S. 140.

145. *Hvad der findes i Ringsted Lystanlæg.* R. F. $2\frac{3}{5}$, $2\frac{7}{5}$, $1\frac{3}{6}$, $\frac{1}{8}$.

146. *Kalkens Betydning for Frugttræernes Sundhed og Frugtbarhed.* (Efter Deutsche Obstbauzeitung). G. T. S. 125—127.

147. *Plukning af Jordbær.* (Efter Der Handelsgärtner). Ibid. S. 139—140.

148. *Frugtavl.* Claus Clausen: „Frugtavlen i England“. R. F. $1\frac{9}{6}$.

149. *Belle de Boskoop.* (Efter Deutsche Obstbauzeit.) G. T. S. 146.

150. *Australske Æbler.* (Efter Deutsche Obstbauzeit.) Ibid. S. 157—158.

151. *En Podningsbastard.* (Efter Rev. hort.) Ibid. S. 159—160.

152. *Om Anbringelse af Papirposer paa Bordfrugt.* (Deutsche Obstbauzeit.) Ibid. S. 168—170.

153. *Hollandske Iris.* (Efter Die Gartenwelt). Ibid. S. 171.

154. *Nogle Eksempler paa Variation hos Frugttræer.* (Efter Deutsche Obstbauzeitung). Ibid. S. 192.

155. *Mindre Meddelelser.* [Frugttræblomsternes Haardførhed (Deutsche Obstbauzeit.) og Papir om Blomster (Der Handelsgärtner)]. Ibid. S. 207—208.

156. *Fuglekrogen.* R. F. $\frac{1}{8}$.

157. *Plantning af Naaletræer til Dekoration.* (Rev. hort.). G. T. S. 213—214.

158. *Raaddenskab i Chrysanthemumblomster.* (Ikke sign.) Ibid. S. 214—215.

159. *Saltvand som svampfordrivende Middel.* (Efter Møllers Deutsche Gärtnerzeit.) Ibid. S. 219—20.

160. *En Stige-Afstiver.* (Ikke sign.) Ibid. S. 218—219.

161. *Ufrugtbarhed hos Morbær.* (Efter Deutsche Obstbauzeit.) Ibid. S. 299—300.

162. *Sygdomme foraarsaget af Rundorme.* (Efter praktische Blätter f. Pflanzenbau und Pflanzenschutz). Ibid. S. 327—28 og 331.

1912.

163. *Drivning af Liljer, Gladiolus og Iris.* (Die Gartenwelt). G. T. 28. Aarg. S. 7—8 og 16—17.

164. *Fuglelivet i Ringsted Lystanlæg.* R. F. $\frac{8}{2}$, $\frac{9}{2}$, $\frac{10}{2}$.

165. *Hurtig Formering af Nyheder.* (Rev. hort.). G. T. S. 38—39.

166. *Fugle som Plantecædere.* (Der Handelsgärtner). Ibid. S. 61—62.

167. *Hvorfor bør man ikke bruge Arkana?* (Møllers Deutsche Gartenzeit.). Ibid. S. 63—64. (Ikke sign.).

168. *Dyrkning af Codæum.* (Die Gartenwelt). Ibid. S. 102—103.

169. *Omvendt Podning.* (Rev. hort.) Ibid. S. 109—110.

Sterilisering af Jord. (Rev. hort.) Ibid. S. 134. (Ikke sign.).

170. *Sprogø.* Aarb. Sorø. S. 71—77.

171. *Statistiske Oplysninger angaaende Havebruget.* Lex. 754—755.

172. **Et Tidsbillede.** G. T. S. 189—190.

Denne Artikel skal gengives i sin Helhed:

Det er utvivlsomt, at 1912 betegner et Mærkeaar for det danske Havebrug, ikke alene m. H. t. den overordentlig rige Udvikling, der er kendelig paa alle Gartneriets Omraader, men ogsaa naar der ses hen til det Sammenhold, der i Løbet af et kvart Hundredaar har opnaaet at samle saa at sige alle Gartnere og Havebrugere til Arbejdet paa det fælles bedste. Naar man nu tillige tør anse det for givet, at Standen gennemgaaende er ret heldig stillet i social Henseende, turde der maaske være Anledning til at fremdrage et Minde fra den Tid, da Gartneriet endnu var i sin Barndom, for derved at vise, hvorledes Forholdene den Gang kunde være i en kgl. Slotshave, giver en god Illustration til Forskellen mellem før og nu.

I Aaret 1665 døde kgl. Majestæts Gartner ved Koldinghus Urtehave Peder Sørensen, og i den Anledning skulde

der, inden Eftermanden, Tamis Raffn, tiltraadte Pladsen, foretages et Syn over Gartnerbolig og Have. Dette Syn, der blev foretaget den 6. April 1665*) af „otte trofaste danne-mænd“, og „hiemlet med oprakte finger og eed“ kom til følgende Resultat:

Gartnerens Bolig er et Hus, som ligger i Haven ud til Gaden. I Huset var en Jernkakkellovn uden Dør; en Stue, hvori 8 Vinduer var ved Magt, og som var forsynet med en Fyrredør med Jernklinke, Bjælkerne og Baandene paa Huset var udskredne med Nakkerne, Grunden er meget brøstfældig og Liggerne under Huset forraadnede, saa „dersom dette ikke udi Tide bliver hjulpen, er det at befrygte, at samme Hus skulde nederfalde“. I Huset er et lidet Sengekammer med Fyrredør og et lidet Vindue, endvidere et Køkken, hvori fandtes to smaa Vindueskarme hvortil et Vindue, samt Dør med Klinke. Endnu er en Stue i samme Hus med 5 Vinduer, som paa Ruderne er noget brøstfældige. Paa Loftet var 4 Vindueskarme, „var udi de tre hver to Vinduer og udi det fjerde sex, hvoraf var et Vindue slet borte, og de andre paa Ruder brøstfældige“. I Forstuen, som havde Fyrredør med Jernklinke, var et Vindue brøstfældigt. I Kælderen var en Bagerovn med Skorsten over; endvidere to smaa Halvtag til at sætte Kørne ind i.

„I Haven findes et Pæretæ, kaldet Kongens Træ; det er omplanket om Roden og opfyldt med Jord“, og vel holdt vedlige. Ellers findes de andre Træer i Haven meget forgroede med Mos, medens Rosentorne, Ribstræer og Stikkelsbærtræer og slige smaa Træer er nogenlunde ved Magt. Hegnet om Haven er paa en Strækning ganske brøstfældig, saa Svinene har gjort stor Skade baade ved Urterne og Træerne.

Urter fandtes i Haven i fire Kvarterer; hvori var 23 Bede med Timian, nye og gamle og nogenlunde ved Magt, 1 Bed Balsam (Tanacetum Balsamita), 1 Bed med adskillige Slags Blomster, 1½ Bed Lavendel, „som ikke kan

*) Brusk Herreds Thingbog ^{nr.} 1665. (Landsarkivet i Viborg).

vides, om de bliver ved Magt eller ikke“, 1 Bed romerske Kamilleblomster (*Anthemis nobilis*), 3 Bede med Hjertefryd (*Melissa officinalis*), 2½ Bed Isop, 5 Bede med Salvie, 1 Bed Krusemynte og 1 Seventræ (*Juniperus Sabina*). I den liden Have under Slottet er fire Kvarterer omsat med Ribs og Rosentorn, godt ved Magt og besat med Buxbom og adskillige Blomster, „som ikke nu kunde ses, hvad var“. Ved Muren i samme Have er to halve Kvarterer, hvor der findes Vin, Rude (*Ruta graveolens*) og Isop, „som ikke kunde vides om de blive ved magt eller ikke“, endvidere „to kvarterer med Buxbom udi, som er øde og vil forsettes“, to Rækker *Ligustrum* og nogle nyligt podede unge Kirsebærtræer „och stod Hans Bertelsen i Kolding til wedemaalsting, der dette siuns affsigt gick beschreffuen och begierde gienpart her ved paa Maren Peder gardeners veigne“.

Haven ved Koldinghus er anlagt 1547 og udvidet af Frederik II 1576. I 1620 blev der i Køkkenhaven saet Artiskok, Agurk, Endevie, Gulerod, Hovedkaal, Løg, Radis, Roer og Salat, og af det ovenfor meddelte vil det ses, at den ogsaa har været ret godt forsynet med Krydderurter. At der ogsaa har været noget rigeligere med Frugttræer end det fremgaar af Synet, kan formodes af, at der i 1636 blev anskaffet et større Antal Frugttræer.

Chr. Pedersen.

173. *Solvarmens Virkning paa Rosernes Farve*. (Der Handelsingärtner). Ibid. S. 195—196.

174. *Gentiana*. (Der Handelsingärtner). Ibid. S. 200.

175. *Dyrkning af Phyllocactus*. (Der Handelsingärtner). Ibid. S. 201—202.

176. *Handelen med italienske Blomster*. (Efter Gartenflora). Ibid. S. 210—211.

177. *Dyrkning af Planter i Traadkurve*. (Efter Gartenflora). Ibid. S. 211—12. (Ikke sign.).

178. *Bidrag til en Frømstilling af Danmarks Havebrug i det 16. og 18. Hundrebaar. (1500—1800)*. København, Bogtrykkeriet, Gasværksvej Nr. 9, 1912.

Dette Arbejde, der foreligger i Bogform, er et Optryk af Artiklerne Nr. 60, 65, 68 og 71; dog har Forfatteren her foretaget nogle Rettelser og Tilføjelser samt forøget Litteraturlisten.

179. *Den 4. nordiske Havebrugsudstilling i København 1912: Frugten.* G. T. S. 277—80 og S. 284—88.

180. *Om Aarsagerne til Fremkomsten af „Sport“.* (Rev. hort.). Ibid. S. 326—328.

181. *Den 4. nordiske Haveudstilling i København: „Produkter fra dansk Vestindien“.* Ibid. S. 301—302.

182. *Den 4. nordiske Haveudstilling i København: „Svampene“.* Ibid. S. 303—304.

183. *Elektriciteten i Havebruget.* (Efter The Gardeners Chronicle). Ibid. S. 338—39.

184. *Julestjernen.* (Uddrag af Kritzinger: „Der Stern der Weisen“). R. F.s Julenummer.

185. *Delvis Sterilisering af Jorden i Væksthuse.* (Efter The Gardeners Chronicle). G. T. S. 341—343.

1913.

186. *Behandling af Chrysanthemum efter Afblomstringen.* (The Garden). G. T. 29. Aarg. S. 11.

187. *Forsøg med ny Fremdrivningsmaader.* (Die Gartenwelt). Ibid. S. 21—23.

188. *Manganets Betydning for Havedyrkningen.* (Rev. hort.). Ibid. S. 29—30.

189. *Eucalyptus globulus.* (Rev. hort.). Ibid. S. 28—29.

190. *Udtog af en Beretning om Dyrkning af Frugt og Grønsager i Belgien.* „Notice sur la production et le commerce des fruits et des légumes en Belgique“. Ibid. S. 33—36. (Ikke sign.).

191. *Dyrkning af tropiske Orkideer ved Hjælp af Svampe.* (Efter Rev. hort. og med Benyttelse af Burgeff: Die Anzucht tropischer Orchideen aus Samen). Ibid. S. 80—83.

192. *Et Bidrag til Færgefartens Historie.* Aarb. Sorø. S. 54—66.

193. *Graasteneræblet i Kalifornien.* (Efter „Better Fruit“). G. T. S. 136.

194. *Undersøgelser over hvorledes Karbolineum virker som Plantebeskyttelsesmiddel.* (Der Handelsgärtner). Ibid. S. 147.

195. *Lerchenborg Have for 160 Aar siden.* Ibid. S. 149—152.

Denne Artikel skal gengives i sin Helhed:

Da der for en Del Aar siden ved Hr. Landskabsgartner Glæsels Velvilje og Interesse for Sagen blev optaget en Afbildning af det rekonstruerede franske Anlæg fra Lerchenborg Have, (G. T. 1896 Nr. 21), havde det været ønskeligt, om Planen kunde have været ledsaget af Oplysninger om Anlægget og særligt om, hvem der havde givet Tegning til og ledet Udførelsen af det. Det var den Gang, trods al Eftersøgning ikke muligt at finde noget derom; men da det nu er lykkedes at finde nogle Papirer¹⁾ vedrørende Anlægget, kunde det endnu have sin Berettigelse at fremkomme med disse Oplysninger, selv om det er noget sent, da det vistnok er temmelig enestaaende, at der fra den Tid kan fremdrages saa mange Enkeltheder fra et Haveanlæg.

Det viser sig da, at den, der har ledet Arbejdet, er en Franskmand, en Kaptain de Longueville²⁾. Af et Par Breve, skrevne paa Fransk og dateret Østrupgaard (Lerchenborg) den 10de og 17de Oktober 1747, fremgaar det, at Haven er anlagt og tilplantet i dette og det følgende Aar, og da det kan være af Interesse at se, hvorledes en Havearkitekt for 160 Aar siden optræder, skal der her gengives nogle Uddrag af Brevene.

Som Svar paa en Forespørgsel fra Ejeren, General Lerche, om Tilplantningen af Haven, skriver han saaledes: . . . „jeg skal begynde med Ælm; ganske vist løber dens Rødder gennem Gangene ved Jordens Overflade, men først naar den er 15—20 Aar, og inden da er det let at standse dens Fremtrængen ved lange Grøfter, som man lægger

¹⁾ Disse Papirer tilligemed den nedenfor omtalte Tegning vil fremtidig blive opbevarede i Alm. d. Gartnerforenings Arkiv. — ²⁾ Jean Baptiste L. nævnes 1763 som Officer i Ingeniørkorpsen; der er al Sandsynlighed for, at det er den samme. (O. Vauppel: Den danske Hærs Historie).

langs ad Trærækkerne; derved kan man overskære de skadelige Rødder, Den eneste Grund, hvorfor jeg er saa tilbøjelig til at vælge dette Træ, er den, at det vokser hurtigt, og har en smuk grøn Farve, og næst efter Avnbøg er det bedst til at indramme et dekorativt Anlæg. Dog underkaster jeg mig D. E.s Mening ved at foretrække Lind for Ælm og at lave Buegangene, Løvhytterne og det hele dekorative Anlæg (et toute la décoration) af Lind¹⁾ Med Hensyn til Udgiften ved Vedligeholdelsen tør jeg forsikre D. E., at efter min Plan vil den kun komme til at beløbe sig til Halvdelen af, hvad den gamle Plan vilde have kostet jeg regner, at Buerne, Lysthusene og Løvgangene, naar de en Gang er færdige, ikke vil komme til at koste 15—20 Daler aarlig; men til at beskære og opbinde Træerne vil Gartneren behøve en god Hjælper, og til Renholdelsen vil der behøves — efter Aarstiderne — fra 6—12 Mand.“

Om Læbæltet skriver han: „jeg gør Regning paa at anbringe 5 Rækker Træer, og jeg vover at forsikre om, at det ikke kan være mindre for at modstaa Vinden Naar jeg forlanger unge Elletræer til den 5te Række, saa er det, fordi de skal give Læbæltet Styrke, og fordi de skal hindre de andre Træer i at vælte og bøje sig for Vindens Magt. Mens de er unge, holder man dem lige ved Hjælp af en Tværlægte, der med Vidier er knyttet til Stænger, der staar med en Afstand af 5 Alen. Saadan har jeg set det indrettet i Holland, hvor man ser Træbælter paa 15—20 Alens Højde og med Træerne anbragte saa tæt ved hverandre, at et Dyr ikke kan slippe imellem.“ Af en medfølgende „Spécification des arbres pour l'intérieur du jardin“. (Partiet imellem de to Alleer) ses, at der hertil skulde anvendes: 200 Lind med 5—7 Al. Stammer, 200 Busklind, 40 Røn, 40 Berberis, 30 Kvæder, 80 Nøddebuske, 40 „seringot“ (Philadelphus), 40 Snebolle og 40 Syrener. Til Læplantningen (de i Brevet nævnte 5 Rækker), hvoraf endnu

¹⁾ Hækkene til Indfatning af Partierne i den østlige Del af Haven var dog af Elm.

staar en Række Ælm og en Række Lind, skal bruges: 150 Ælm, med $4\frac{1}{2}$ Al. Stamme, 80 Lind, 240 Ahorn, 240 Ask og 1600 El. Til Alleer udenfor Haven og til anden Plantning: 500 Ask og Lind, samt til Iskælderren, 100 Ælm og 1200 Tjørn¹⁾.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvorfra alle disse Træer er kommen, faar man et godt Indblik i Planteskoleforholdene paa den Tid, og hvor vanskeligt det var at levere saa store Bestillinger. En Handelsgartner i Lübeck har saaledes leveret:

300 storbl. hollandsk Lind	125 Rdl. „	Mark
70 Ælm	23 „	2 „
1200 Tjørn.	10 „	„ „
2 Morbær	2 „	„ „
Emballage	7 „	1 „
Kørsel og Told	2 „	3 „

170 Rdl.

Fra Voldmester Preuss i København er der kommen 300 Ahorn, og fra Andreas Berntsen²⁾ er leveret:

24 Lind	14 Rdl. „	Mark
210 Lind, unge	26 „	„ „
4 Berberis	„	5 „
30 Kvæder.	10 „	„ „
80 Lamb. Nødde	20 „	„ „
210 Ask	16 „	„ „
80 Lind	46 „	„ „

132 Rdl. 5 Mark

I alt skulde der, i Henhold til den ovenfor nævnte Fortegnelse bruges 5040 Planter til Haven foruden Frugttræer; af en Fortegnelse over disse fremgaar det, at følgende Træer er anskaffet fra Lübeck: 2 Kølnske Kirsebær, 2 dobbelt Majkirsebær, 2 Hjertekirsebær, 2 Muskateller, 2 sorte Moreller, 4 Cornevil Kirsebær, 32 Ferskner, 8 Abrikoser, 6

¹⁾ Hækken her har dog været af Naur. Det kan bemærkes, at den bekendte Havearkitekt og Bygmester Niels Eigtved ogsaa har arbejdet for General Lerche, og i 1745 gav Tegning til et saadant Iskælderanlæg. (G. T. 1903 Nr. 9.) — ²⁾ Havde et efter den Tid stort Handelsgartneri med Planteskole og Frøhandel paa Ravnsborg ved København.

Morbær, 4 Berberis og 4 Bon Chrétien. Til Opbinding af alle disse Træer er der forlangt 1500 7—8 Al. Stokke; de leveredes fra Gyldensten til en Pris af 7½ Daler pr. 100.

Der har ogsaa været rettet en Forespørgsel til Gartneren ved Amalienborg, F. Bruhn,¹⁾ om at skaffe Planter; han svarer saaledes: „Jeg vilde ønske, at jeg kunde tiene hans Excellence, med de forlangte Ypern. Mend jeg eyer sandt for gud ikke en Eneste, Mend er ellers noget til hans Excellences tjeneste, saa haver de kons at befale, jeg forbliver med ald æstim Min herres üdmygste tiener.“

Amalienborg, 22de April 1748.

F. Bruhn.

Ligeledes er der forespurgt hos Vothmann²⁾ i Sønderborg om Lind, Ælm og Tjørn; han meddeler at han kun har 100 Lind af den ønskede Højde og ingen Ælm eller Tjørn. Endvidere hos Gartneren ved Charlottenborg, Heinrich Gerchen, der har bestilt en Del af de fra Lübeck modtagne Træer. Fra Svenstrup er der kommen en Del Røn, og fra Birkendegaard Popler til Læbæltet.

Planterne fra Lübeck blev hentet af en Skipper fra Kallundborg; de fra København af en Dragør Skipper.

For Fuldstændigheds Skyld skal endnu nævnes de Gartnere, der har bestyret Haven i de halvandet hundrede Aar. Ved Havens Anlæg antoges Heinrich ? Spath, fra sidst i 70erne kendes Hans Staal, der vistnok var der til 1802, da Johan Vichelmann tiltraadte Pladsen. Under ham blev Parterret foran Bygningen omlagt, han døde 1822 og efterfulgtes af Johan Frederik Danckert, der virkede indtil 1852. Under Peter Meisling blev den øvrige Del af det franske Anlæg omlagt og et Stykke Allé borthugget. Han efterfulgtes i 1864 af Edvard Knudsen, der fratraadte 1878, og derefter Havebrugskandidat, senere Professor ved Landbohøjskolen Carl Hansen til 1880.

Chr. Pedersen.

¹⁾ Blev 1749 Gartner ved Rosenborg Slotshave. — ²⁾ En Søn af Peter Vothmann, der anlagde en af de første Planteskoler her i Landet.

- 196.** *Lysende Planter.* (Efter H. Molisch: Leuchtende Pflanzen, eine physiologische Studie). Ibid. S. 181—183.
- 197.** *Mindre Meddelelser.* (Myosotis). Ibid. S. 187.
- 198.** *Befrugtningen hos Frugttræerne.* (The Gardeners Chronicle). Ibid. S. 195—196.
- 199.** *Vinterblomstrende Lathyrus.* (Efter en Beretning fra Cornell University ved New York). Ibid. S. 215—218.
- 200.** *En forbedret Formeringsmaade for Frugttræer.* (Better Fruit). Ibid. S. 269.
- 201.** *Nogle Bemærkninger om Bærfrugt.* (Til Dels fremkomne efter en Forespørgsel fra den tyske pomologiske Forening. Efter Deutsche Obstbauzeitung). Ibid. S. 277—281.
- 202.** *Plantning af Frugttræer ved Landeveje.* Ibid. S. 289—292 og 297—300.
- 203.** *Frugtudstilling i Roskilde.* Ibid. S. 283—284. (Ikke sign.)

1914.

- 204.** *Nogle Bemærkninger om Bregner.* (Efter Gartenflora). G. T. 30. Aarg. S. 6—8.
- 205.** *Dynamitbehandling af Jorden til Frugttræplantning.* (Efter Better Fruit). Ibid. S. 11.
- 206.** *Sentblomstrende Stauder.* (Der Handelsgärtner). Ibid. S. 55—56.
- 207.** *Nogle Bemærkninger om Kirsebær dyrkning og Fugleplagen.* Ibid. S. 82—84 og 85—87.
- 208.** *Et billigt Køleanlæg.* (Efter Deutsche Obstbauzeitung). Ibid. S. 107—108.
- 209.** *Anvendelse af Mosejord til Konvaldyrkning.* (Efter Gartenflora). Ibid. S. 133—134.
- 210.** *Et Besøg paa Udstillingen i Malmø.* Ibid. S. 136—138.
- 211.** *Podningsbastarder.* (Efter Deutsche Obstbauzeitung). Ibid. S. 139—140 og 141—144.
- 212.** *Dyrkning af Lægeplanter.* Ibid. S. 153—154. (Ikke sign.)
- 213.** *Avlsplanters Frugtbarhed.* (Efter Rev. hort.). Ibid. S. 182—183.

214. *Nogle nyere Rhododendron.* (Rev. hort.) Ibid. S. 189—190. (Ikke sign.)

215. *Bougainvillea glabra.* (Der Handelsgärtner). Ibid. S. 205—206. (Ikke sign.).

216. *Nogle Bemærkninger om Pakning af Frugt.* (Better Fruit). Ibid. S. 207—208.

217. Et Bidrag til Jordbærrets Historie. (Frit efter The Gard. Chronicle). Ibid. S. 221—223.

En fyldig Redegørelse for de enkelte Jordbærsorters Historie, dog omtrent ganske paa Grundlag af fremmede Kilder.

218. Nellikens Historie. (Dr. E. M. Kronfeld: Geschichte der Gartennelke. Wien 1913. 212 Sider med 53 Afbildninger og 2 Farvetavler). Ibid. S. 249—254.

Henviſning til G. T. 1903, S. 52 og 70, hvor der findes Oplysninger til Nellikens Historie. En Række ikke særlig gode Uddrag af Kronfelds Bog, suppleret med nogle faa Bemærkninger om danske Forhold. Hovedparten af Artiklen handler om det Weismantel'ske System og om Nellikens seneste Historie (o: Tiden om 1900).

219. *Eksport af Frugt.* (Rev. hort.) Ibid. S. 265—266. (Ikke sign.)

220. *Nogle Bemærkninger om Svamperødder (Mykorrhizer).* Ibid. S. 267—268.

221. *Mindre Meddelelser.* [Caladium bulbosum variegatum (Der Handelsgärtner)]. Ibid. S. 283. (Ikke sign.).

1915.

222. Gartneri i gamle Dage. En kulturhistorisk Skitse. G. T. 31. Aarg. S. 1—7, 15—19 og 25—29.

Af denne Afhandling skal følgende Uddrag anføres her:

Du Kongens Kiøkken-Ven, du Frugte-rig Amager,
Hvis Rødder og hvis Kaal, saa vel og lekker smager.
Din Pasternakke-Rod, din Vinter-grøn Persille,
Din runde Rove-Frugt gjør sulten Mund til Gilde.

(Michel Hansøn Jernskjæg: Amagerlands korte Beskrivelse 1693¹⁾).

¹⁾ Nicolaisen: Amagers Hist. II., S. 129.

Medens det ikke har været saa vanskeligt at faa Oplysninger om Privatgartneriet, ligger det i Sagens Natur, at Handelsgartneriet lettere unddrager sig Opmærksomheden, ikke mindst fordi det ogsaa forholdsvis sent har skilt sig ud som en særlig Virksomhed.

Der findes dog Vidnesbyrd om, at det kan følges tilbage til Begyndelsen af det 16. Hundredaar, men Virksomheden har vel nok nærmest bestaaet i Handel med Frø og Grønsager, en Antydning af Planteskolevirksomhed haves fra 1509¹⁾).

Foruden Dronning Kristines Hofholdningsregnskab fra 1504 og det daglige Indkøb til Hoffet i 1541—42, kan som et af de ældste Beviser i saa Henseende anføres en Forordning fra 1587²⁾), udstedt af Københavns Kæmner, hvori det forbydes de „hugerske“, som sidde eller staa paa Gaderne med løg, rødder, eple, pere, nødder och andet sliight, skulle icke hereffther lade thennem finde med saadanne wahre at holde fall uden paa det nye fisketorv [Vandkunsten]; der skulle de leie boder och holde sliig wahre fall vdj, vdenn huis [hvad] the kunde holde fall paa thieres egenn windue“. Det fremgaar heraf, at der har været saadanne Udsalg i Byen, svarende til vore Grønhandlere.

Det er vanskeligt at danne sig en Forestilling om, hvorledes Priserne paa Havesager har stillet sig i de Tider; som en Antydning deraf og tillige som en Prøve paa, hvad der den Gang kunde bruges i en kongelig Husholdning, skal meddeles Indkøbet i nogle Dage i Sommeren 1541. Der er f. Eks. en Dag købt: 6 Kurve Kaal, Løg, Timian og Persille for 10 Skilling; en Dag: Løg, Salvie, Persille og Timian for 12 Skilling og Kaal for 5 Skilling; en anden Dag: Løg for 12 Skl., Rødder 4 Skl., Kaal 8 Skl. og Salvie, Timian og Persille for 2 Skl.³⁾). Til Sammenligning anføres, at Prisen for et Maaltid Mad med 3 Retter og Øl kun var 2 Hvid. (1 Daler = 3 Mark, 1 Mark = 16 Skill., 1 Skill. = 3 Hvid.) I et andet Tilfælde var den ugentlige Udgift

¹⁾ Scriptorum Rerum Danicarum IV., S. 315. — ²⁾ Nielsen: Københavns Diplom. I., S. 553. — ³⁾ Malmøhus Lehnsregnskab, 1541, R. A.

for 3 Personer til Havesager samt Æbler, Sennep, og Kommen 7 Mark 8 Skill. Som Modsætning til disse Priser kan nævnes, at under Københavns Belejring i Juli 1535 maatte der betales 5 Mark for et Maaltid Kaal til 10 Personer, og senere kostede 12 Kaalblade 4 Skill.¹⁾

I Begyndelsen af det 17. Hundredaar blev der solgt Frø og Grønsager paa Torvet, og i Midten af Hundredaaret nævnes 7 Gartnere, boende fra nuværende Tivoli indtil Østerport, hvis Haver var bleven ødelagte under Belejringen²⁾ 1658—59; en af dem havde endog 3 Haver. I et Torvereglement fra 1684 omtales 3 Torve, Gammel-, Ny- og Vestertorv, hvor der skal forhandles Landbrugsprodukter, medens Amagertorv er forbeholdt Handelen „med alle Slags Frugt og Havevækster, som af Urtegaardsmænd og Amagere indføres“³⁾.

1699 faar 4 Handelsgartnere Tilladelse til at „de alle slags Frø og Sæd uforment maa sælge og afhænde til hvem som med dennem købe vil“; men de maa ogsaa forpligte sig til „altid gode og friske Varer fal at holde, og for billig Pris at sælge, saa at ingen kan have skellig Aarsag derover at klage“⁴⁾.

Det var dog kun en mindre Del af Forbruget, der produceredes herhjemme, og der er tidlig begyndt paa en større Indførsel Syd fra, særlig da der fra Midten af det 16. Hundredaar begyndte at komme mere Liv i Havebruget. Det var da en ret almindelig Maade at henvende sig til Tolderen i Helsingør, som i den Tid udfoldede en betydelig Virksomhed som Mellemand ved disse Forretninger. Det var navnlig de kongelige Haver, der forsynede sig ad denne Vej, som f. Eks. naar der 1565 $\frac{14}{6}$ udgaar Befaling til denne Embedsmand om at bestille Urter og Urtefrø til Frederiksborg Have med de Skibe, der sejler Vest paa⁵⁾. 1597 skal Tolderen lade Gartneren paa Frederiksborg vide, naar der kommer hollandske Skibe med Planter, for at „han af de bedste kan udsøge nogen til at sætte der udi Haven og

¹⁾ Nielsen: Kbhvn.s Hist. og Beskriv. II., S. 169. — ²⁾ Ibid. VI., S. 360. — ³⁾ Ibid. VII., S. 77. — ⁴⁾ Ibid. VII., S. 189. — ⁵⁾ Tegnelser over alle Lande VIII., fol. 310 R. A.

udi Abrahamstrup [Jægerspris]¹⁾. De mange Skibe, der anløb Helsingør, gav ogsaa Anledning til Handel med Havesager, og under Christian IV blev der anvist et Stykke Jord, hvor der skulde dyrkes Grønsager til Skibenes Forsyning²⁾.

Undertiden blev Gartneren sendt til Holland eller andre Steder for at gøre Indkøb af Planter, som da han paa Dronningborg 1575 skulde afsted og købte for 100 Daler³⁾; 1595 kom der Planter til Københavns Slotshave, og 1620 sendtes Hans König til Brunsvig; en enkelt Gang nævnes Nürnberg, hvorfra der 1615 kom 400 Æble- og Pæretræer, og Stralsund, hvorfra der 1607 kom „römische“ Lavendel til Rosenborg. Men ellers er det Holland, der er Hovedleverandøren, og det er ikke Smaating, der hentes hjem, naar det ses i Forhold til det der kan oplyses af Regnskaberne. Til de mange Herregaardshaver, der fremstod i dette Tidsrum, er sikkert ogsaa kommen Planter fra Holland. Til Rosenborg blev f. Eks. i et Aar købt Planter for 662 Daler, et andet Aar (1617) for 853 Daler, og disse Leveringer blev endnu større, da Rosenborg og Frederiksberg Haver anlagdes i 1700. Der anskaffedes da Planter for 2231 Daler, næste Aar for 1794 Daler — vistnok Orange- og Laurbærtræer —, og samtidig købtes der Tax til Frederiksberg for 935 Daler og Blomsterløg til Rosenborg for 98 Daler.

Ved den Tid begyndtes der dog ogsaa paa at anlægge Planteskoler her i Landet — 1695 paa Als og 1714⁴⁾ i København — og det maa siges, at denne Del af Gartneriet gik godt frem i Løbet af Hundredeaaret, saa at Landet ved dets Slutning var ganske godt forsynet i saa Henseende, men at det alligevel havde sine Vanskeligheder med at faa større Bestillinger besørgede, ses bedst af Beretningen om Tilplantningen af Lerchenborg Have 1748—49; paa den Tid var man ogsaa begyndt at faa Planter fra Lübeck⁵⁾.

En af de første Handelsgartnere i København, som vi

¹⁾ Sjæll. Tegnelser XIX., R. A. — ²⁾ Gartner-Tidende 1894, S. 207.
³⁾ Bricka: Kancelliets Brevbøger, 1870—75, S. 580. — ⁴⁾ Nielsen: Kbhvn.s Hist. og Beskriv. VI., S. 250. — ⁵⁾ Gartner-Tidende 1913, S. 154.

ved Navn paa, er David König, som allerede medens han var ansat ved Rosenborg Have begyndte at købe Jord paa Nørrebro og i 1646 havde et Stykke Jord paa ca. 14 Td. Ld., der naaede henimod Rosenborg. Et andet Gartneri, „Stokholm“, nævnes allerede 1620; det laa tæt Øst for Kommunehospitalet, og det har været drevet ned til vor Tid ligesom „Store Ravnsborg“, der omtales fra 1669 og har været drevet som „blandet Handelsgartneri“ med Planteskole, Frøhandel o. s. v.; det blev ødelagt under Belejrningen 1700, men var gennem Hundredeaaret det største Handelsgartneri ved København. Der har selvfølgelig ogsaa været Handelsgartnere i Provinsbyerne; bestemte Eksempler haves fra Aalborg, Fredericia og Nyborg.

Det betragtedes fra først af som en Selvfølge, at Gartnerne kun solgte, hvad de selv frembragte, og denne Anskuelse kommer frem i en ministeriel Skrivelse fra 1850. For at sikre Gartnerne denne Handel, forbyder den nedenfor nævnte Forordning fra 1699¹⁾ „alle Fremmede alvorligen med nogen Slags Sæd og Frø her i vort Land Sjælland at omrejse, mindre her til Stede at komme til at forhandle“, ved Angivelse af Overtrædelse af Forbudet idømmes en Bøde, hvoraf „Halvparten til Angiveren og den anden Part til de fattige i Børnehuset“, og denne Forordning gentages 1735²⁾ i en Bevilling, som 2 Handelsgartnere, Andreas Berents og Chr. Lucas, fik efter en Ansøgning, og hvor den væsentlige Begunstigelse var kommen til, at de ogsaa maa forhandle udenlandske Produkter, naar de „erlægger Vor Told og anden Rettighed af hvis [hvad] Frø og Sæd, de fra fremmede Lande lade indkomme“, men det forudsættes dog, at de færdige Produkter skulde være dyrkede i egne Haver.

Men saa var der en hollandsk Jøde, der ræsonnerede saaledes, at naar det var Fremmede tilladt at indføre Frø og Sæd, maatte de ogsaa kunne sælge det færdige Produkt, og han oprettede derfor et Udsalg i København af Planter,

¹⁾ Nielsen: Kbhvn.s Diplom. VII., S. 154. – ²⁾ Vort Havebrug, 1886, S. 128.

Træer og Blomsterløg. De københavnske Handelsgartnere følte sig forurettede heraf og indgav 1787 et Andragende om, at det maatte blive Jøden og andre Fremmede forbudt at forhandle saadanne Ting til Skade for Gartnerne. I Svarskrivelsen fra Kancelliet siges nu, at Gartnerne ikke kan have Eneret til at sælge saadanne Varer, men at det skulde være alle, der havde Ret til at handle, tilladt at forhandle den Slags Produkter. Hermed havde Gartnerne opnaaet den Rettighed, at de herefter ogsaa kunde indføre og forhandle udenlandske Produkter, og fik derved en Ret, der oprindeligt havde ligget udenfor Gartnernæringens Omraade. At denne Sag har haft sin Betydning kan ses af, at det var denne Kancelliskrivelse fra 1787, der foranledigede, at Handelsgartner Th. Rasmussen i 1885 under en Retssag imod Politimesteren i Odense fik slaaet fast, at Handelsgartnere har Lov til at forhandle udenlandske Produkter uden særligt Borgerskab¹⁾.

En af de Køkkenurter, der tidligst omtales som Genstand for Handel er Ærter, idet der allerede under Kong Hans²⁾ blev solgt grønne Ærter; senere omtales de i Christian III. og IV. Tid (1541 og 1617), og længere ned i Tiden har der været en betydelig Ærterdyrkning i Voldborg Herred³⁾ (Syd for Horns Herred, Sjælland), hvorfra København forsynedes. Dyrkningen blev drevet ret rationelt med stadigt Udvalg af Sædeærter fra en i Midten af det 18. Hundrebaar fra Holland indført tidlig Sort. Der kunde den Gang leveres Ærter sidst i Maj eller først i Juni, og Indtægten angives til 100 Rigsd. af 1 Td. L. Fra 1805 meddeles, at grønne Ærter først kom paa Torvet den 19. Juli og kostede 3 Rigsd. Skæppen.

Aspargesdyrkingen ved København har ogsaa været ret betydelig i det 18. Hundrebaar, og det er sandsynligt, at den nye danske og mere haardføre Varietet stammer fra disse Planter⁴⁾. I Slutningen af Hundrebaaret kostede 100 Asparges fra 2—5 Mark (0,66—1,65 Kr.) og fra

¹⁾ Vort Havebrug, 1886, S. 130. — ²⁾ Allen: Nord. Rigers Hist. IV., S. 17. — ³⁾ Vort Havebrug, 1888, S. 240. — ⁴⁾ Chr. Pedersen: Bidrag til Havebrugets Hist. i Danm., S. 16.

1804 meddeles, at det den Gang var almindeligt, at man i Københavns Klubber om Sommeren „betragtede Nydelsen af bitre Asperges og halvmodne Jordbær som den største af alle Jordens Valicer“¹⁾. Med Dyrkning af Jordbær var man dog endnu i 1774 ikke naaet videre frem, end at man anvendte Skovjordbær, som efter hvad Just siger: „graves op af Skoven og forplantes i Haven“²⁾.

Foruden de almindelige Køkkenurter har der ogsaa været dyrket forskellige andre Planter, som nu ikke findes mere, f. Eks. Safran³⁾ (*Crocus sativus*), der har været dyrket lige siden Middelalderen og endnu fandtes hos en Handelsgartner i København 1777. Krap⁴⁾ (*Rubia tinctoria*) dyrkedes ogsaa ved København og i flere andre Byer; 1823 gives der Bevilling til at anlægge en „Farveplantage“ ved St. Jørgens Sø; det bemærkes i Bevillingen, at Produktet skulde sælges „for saa civil en Pris, som den fra fremmede Stater indførtes“⁵⁾. Farve Vau (*Reseda luteola*) dyrkedes bl. a. hos en Handelsgartner i Odense, til hvis Farvere han solgte den for 8 Rigsd. pr. 100 Pund. Tiltrækning af Thimian Frø har for mange Aar siden været et Speciale for Assens. Der avledes nogle Hundrede Pund, der solgtes til en Pris af fra 2—5 Rigsd. pr. Pund; der sagdes at en Del deraf gik til Norge⁶⁾.

For Blomsterhandelen er 1834 et Mærkeaar, idet „Selskabet til Havedyrkningens Fremme“ fik det Classenske Fideikommis og Landhusholdningsselskabet til at bevillige henholdsvis 100 og 150 Rigsd. hertil, medens Selskabet udskrev et Ekstrabidrag paa 1 Rigsd. 48 Skill. (3 Kr.) hos sine Medlemmer. Der indkom i det hele 350 Rigsd., og herfor lejedes et Lokale, der laa ved Holmens Kanal, og aabnedes den 1. Februar 1834⁷⁾. I dette Lokale kunde saa Handelsgartnerne uden Afgift indlevere Potteplanter til Forhandling, og selv om det til Tider kunde knibe med, at

¹⁾ Nyeste Skilderi af København, August 1804. — ²⁾ Just: Anviisning o. s. v. III., S. 67. — ³⁾ Wilse: Rejse-lagttagelser III., S. 237.

⁴⁾ Ibid. III., S. 126. — ⁵⁾ Bruun: København II., S. 485. — ⁶⁾ Hofman-Bang: Odense Amts Beskrivelse. S. 230. — ⁷⁾ Vort Havebrug 1886, S. 239.

samtlige københavnske Gartnere kunde holde dette ene Udsalg vedlige¹⁾, gik det dog saa meget fremad, at Forretningen i 1836 kunde overdrages til en privat Mand.

Af sjældne Planter blomstrede samme Aar en Agave og i 1846 en *Cycas circinalis*. Iblandt de i Løbet af den Tid indførte subtropiske Planter til Udplantning kan nævnes *Gynerium argenteum*, der blomstrede første Gang i Europa 1858²⁾, og første Gang her i Landet i 1865 i Sølyst Have ved Klampenborg³⁾.

Om denne Afhandling er iøvrigt følgende at bemærke: Den giver en med talrige Oplysninger forsynet Skildring af saavel af Gartnernes Forhold i ældre Tid som af de Tidspunkter, de forskellige Planteslægter er taget under Dyrkning. Bemærkelsesværdigt er det, at Chr. Pedersen ogsaa her har en Notits om Potpourribrændingens Historie. Med Hensyn til Fremkomsten for den første Fuchsia er han derimod i Uoverensstemmelse med G. W. Johnson: *The Gardeners Dictionary* London 1875 og Jens K. Jørgensen: *De gamle Stueplante og deres Historie* (Tidsskrift for historisk Botanik I. Bd. 1918. S. 51.) Angaaende Priser paa Havesager henvises til V. Chr.: *Avl af Køkkensager 1725 i Urtehaven ved Sortedamssøen*, (Historiske Meddelelser om København, VI. Bd., 4. Hefte, 1917) og Frits Heide: *Fra Bakkehusets Have* (Vor Fortid 1918. S. 48—49). Samme Afh. indeholder Bidrag til Spørgsmaalet om Slots- og andre Gartnernes Ret til at forhandle Frø, Stiklinger etc., nemlig for F. L. Holbølls Vedkommende i den botaniske Have. Her vedføjes Uddrag af Instruksen for en af Holbølls Forængere, Johan Wilhelm Käsemacher (1770—1780)⁴⁾:

„4. At han ingen Frøer, Røder, eller Vexter udfører af Haven, uden med Professoris Botanici Tilladelse.“ — Og om Käsemachers Lønforhold: „Derjmod skal Johan Wilhelm Keesmacher, saalænge han holder sig forestaaendes Poster efter denne os givne Revers efterrettelig, for sin Tieneste

¹⁾ Dansk Havetid., 1865, S. 11. — ²⁾ Neubert: *Deutsches Mag.* o. s. v., 1859, S. 137. — ³⁾ Dansk Havetid., 1865, S. 396. — ⁴⁾ Consistorii Copiebog 1767—1770; d. 21/7 1770. Nr. 436.

som academisk Urtegaardsmand nyede i aarlig Løn 200 Rdr.: Skriver Toe Hundred Rixdaler; Dansk Courant som betales Ham i 4re Qvartaler Hver paa 50 Rdr: — Desforuden skal han nyde Frie Vaaning, og Frie Ildebrand for sig og Famillie saaledes, at han til Ildebrand Faaer aarlig 20 Rdr., Skriver Tyve Rixdaler Dansk Courant, og til Værelser at leye 40 Rdr., Skriver Fyrgetyve Rixdaler, i alt til de 2de sidste Poster 60 Rdr., Skriver Tredsindstyve Rigsdaler dog saa, at naar hannem engang med Tiiden kand anvieses Værelser til frie Beboelse, nyder han ikke længere de 40 Rdr., men alleene de 200 Rdr. i aarlig Løn og 20 Rdr. til Ildebrand. —“

Om Handelsgartnere i Provinsen, se Frits Heide: Fra det gamle Ringsted. Den første Handelsgartner i Byen (Venstres Folkeblad f. Ringsted og Omegn d. 12/1 1918).

223. *Asters til Afskæring.* (Der Handelsgärtner). Ibid. S. 43—44 og 45—46.

224. *Den bedste hvide Chrysanthemum?* (Efter Rev. hort.) Ibid. S. 71—72.

225. *Ismene calathina.* (Der Handelsgärtner). Ibid. S. 78.

226. *Mindre Meddelelser,* [Gøden af Planter ved Hjælp af Kulsyre]. Ibid. S. 80.

227. *Lidt om Hortensien.* R. F. 3/4.

228. *Jordtræthed i Planteskoler.* (Der Handelsgärtner). G. T. S. 86—88.

229. *Haardfør Aspidium.* (Der Handelsgärtner). Ibid. S. 90—91.

230. *Et Par Fremmedord.* Ibid. S. 99—100.

231. „*Dansk Frugt*“. Ibid. S. 97.

232. *Lysende Planter.* R. F. 4/11.

233. **Bidrag til Kartoffelens Historie.** (Frit efter Trädgården). G. T. S. 157—160.

Giver en paa fremmede Kilder baseret Skildring af Kartoffelens Indførsel til Europa, hertil to Billeder, tilføjer et mindre, originalt Parti om Kartoffelens Historie i Danmark og slutter med Kartoffelsygen, ogsaa efter fremmede Kilder; ret udførlig Literaturliste og nøjagtige Henvisninger til samme.

— Der bør her henvises til Th. M. Fries: Linné I, Stockh. 1903, S. 10, hvori omtales, at Linnés Fader i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede havde Kartoffelen som Prydplante i sin Have. Yderligere Oplysninger i Hans Kyrre: Kartoffelens Krønike. Kbh. 1913. 74 Sider.

234. *Buddleia variabilis*. (Efter Die Gartenwelt). Ibid. S. 160.

235. *Et Kølehus*. (Efter Deutsche Obstbauzeitung). Ibid. S. 200—202.

236. *Befrugtning hos Frugttræer*. (Efter Rev. hort.) Ibid. S. 205—207.

237. *Vinterspinat*. (Efter Møllers Deutsche Gartenzeit.) Ibid. S. 207.

238. *En Nellikesygdom*. (Efter Møllers Deutsche Gartenzeit.) Ibid. 215—217.

239. *Ny Forsøg med Podning af Solaneer*. (Efter Rev. hort.) Ibid 262—263.

240. *Potter af Traadvæv*. (Efter Møllers Deutsche Gartenzeit.) Ibid. 275.

241. *Det franske Anlæg i Glorup Have*. Ibid. S. 285—286 og 289—291.

Er fremkommen som en Jubilæumsartikel før Omlægningen af Glorup Have 1865; giver ved Hjælp af Billeder og Planer en indgaaende Skildring af dette Anlægs hele Karakter.

242. *Bougainvillea*. Ibid. S. 295.

243. *Danske Rosiner*. Ibid. S. 300.

244. *Rosa polyantha*. (Efter Geisenheimer Mitteilungen). Ibid. S. 315—316.

245. *Gaardmandsforeningen*. Rosk. A. $\frac{3}{12}$.

246. *Mindre Meddelelser*. [Gerbera Jamesoni (Der Handlungsgärtner)]. G. T. S. 336.

247. *Opvarmning af Frugthaver*. Ibid. S. 337—338.

1916.

248. *Dyrkning af Calla til Vinterflor*. (Efter Der Handlungsgärtner). G. T. 32 Aarg. S. 55—56.

249. *Dyrkning af tidlige Kartoffler*. (Efter Møllers Deutsche Gartenzeit.) Ibid. S. 66.

250. *Nogle Bemærkninger om Hindbærsorter.* (Deutsche Obstbauzeitung). Ibid. S. 69—70.

251. *Ringsygen hos Hyazinther.* (Efter Møllers Deutsche Gartenzeit.) Ibid. S. 85—86.

252. *Planter, der kan anvendes til Erstatning for Græsflader.* (Efter Der Handelsgärtner). Ibid. S. 91—92.

253. *Nogle Bemærkninger om Bærfrugt.* R. F. $1^{19}/4$, $2^{22}/4$, $2^{26}/4$.

254. *En ny Bregne.* (Efter Møllers Deutsche Gartenzeit.) G. T. 32. Aarg. S. 94—95.

255. *Fugleplagen.* (Efter Gartenflora og Deutsche Obstbauzeit.) Ibid. S. 138—139.

256. *Plantning af Frugttræer ved Landeveje og nogle Bemærkninger om Frugttrædyrkning.* Ibid. S. 141—146.

257. *Roser.* R. F. $3^{31}/5$ $8^{8}/6$.

258. Chr. Pedersens sidste Arbejde var Forstudierne til en Artikel om *Hollænderne paa Amager og deres Havebrug*; den var tænkt som en Jubilæumsartikel paa 400-Aaret for Hollændernes Indkaldelse til Øen. Chr. Pedersen naaede dog selv kun at tilvejebringe en Række Notitser og et Udkast til Skildringen; men paa Grundlag heraf har hans Søn udarbejdet Artiklen, der vil fremkomme i G. T. 1921.

